

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

Мастер рад:
~ Рат у Авганистану и југословенско – совјетски односи~

Ментор:

проф. др Алексеј Тимофејев
комисија: проф. др Дубравка Стојановић;
проф. др Радина Вучетић

Студент: Владимир Гујаничић,

IS17-208

Београд, новембар 2018.

САДРЖАЈ

Предговор	3
Уводно поглавље. Кратка	7
Односи Југославије и САД уочи крупних догађаја у Авганистану	7
Односи Југославије и Совјетског Савеза уочи крупних догађаја у Авганистану	11
Поглавље 2. Стање југословенско-авганистанских односа 70-их-80-их година 20. века.	17
Историјат југословенско-авганистанских односа пре априлске револуције 1978.	17
Југославија и Авганистан након априлске револуције	21
Историјат југословенско-авганистанских односа после децембра 1979.	26
Поглавље 3. Оцена догађаја у Авганистану у Југославији.	29
Однос југословенске дипломатије према совјетској интервенцији у Авганистану	29
Виђење сукоба у Авганистану у југословенској штампи и публицистици.	44
Виђење сукоба у Авганистану у југословенској одбрамбено-безбедносној заједници.	48
Закључак	54
Списак литературе :	56
Списак извора:	58

Предговор

Совјетска интервенција у Авганистану представљала је крупан геополитички догађај у време Хладног рата. Тема је исцрпно обрађивана у светској историографији и мемоаристици, те у разним војним делима која су се бавила извлачењем поука из рата или су пак коришћена у пропагандне сврхе у хладноратовској конфронтацији.¹ Совјетска интервенција посматрана је из разних углова како на почетку тако и током рата.

Већи део социјалистичких држава, совјетских сателита је из идеолошких или интересних разлога посматрао интервенцију као позитивну у смислу борбе са реакционарним режимом и у смислу подршке ширења социјализма. Земље Запада, те њихови савезници у свету, гледали су на интервенцију као на совјетски империјализам који је негативно оцењиван, било као агресивно ширења комунизма или као војно-економски продор ка морима, све до поистовећивања са руским царским империјализмом 19. и почетка 20. века. Трећа група држава која су давале оцену конфликту биле су земље покрета Несврстаних чије лидер била Југославија². С озбиром на подељеност унутар покрета, идеолошку и интересну, земље овог покрета ће се различито позиционирати, борба за утицај над њима представља је важан фактор сагледавања овог конфликта. Југославија и њена улога су свакако међу најбитним.

Југословенско искуство везано за рат у Авганистану као важног чимбеника међународне политике у овом периоду није обрађивано у историографији, с тога је тема одабрана као природни наставак мог бављења авганистанским ратом у дипломском раду, који сам писао код проф. М.Јовановића са темом "Авганистански рат 1985-1987 у совјетској мемоарској литератури, анализа догађаја)". Југославија никако није била пресудан фактор у решавању великих конфликта међу супер силама, међутим била је значајни медијатор око кога су се две супер силе отимале, што се нарочито видело за

¹ Ми смо користили класику ове тематике: В. И. Варенников. *Неповторимое*, Москва, 2001.; А.А.Ляховский, *Трагедия и доблесть Афгана*, Москва 1993.; L.W Grau, *The bear went over the mountain: Soviet combat tactic in Afganistan* .-Washington, D.C., 1996.

² Т.Јakovina, *Трећа страна Хладног рата*, Запрешић: 2011.

време рата у Авганистану но и других крупних конфликта, те као таква завређује пажњу да буде тема једног оваквог рада.

У овом раду постављамо задатак да се расветли узајамност догађаја везаних за совјетску интервенцију у Авганистану из угла социјалистичке Југославије. Односи Југославије са остатком света и гравитационе тачке њене спољне политике на примерима сличним авганистанском рату представљају главно тежиште рада. Идеолошки конфликти и унутрашња преиспитивања југословенске доктрине несврстаности и независног социјалистичког искуства и њихови односи са другим социјалистичким земљама формулисани око совјетске интервенције.

Хронолошке границе рада су растегљиве због природе то јест динамике авганистанског конфликта и југословенског интересовања за исти. Југословенско-авганистански односи датирају неколико деценија унатраг пре совјетске интервенције, те ће у раду бити успутно помињани. Први контакти југословенско-авганистанске дипломатије те Титов пут у посету краљу Захиру могу бити занимљиви у смислу континуитета југословенске политике према Авганистану као несврстаној земљи.

Главни део рада бави се периодом од Саур револуције 1978., и совјетске интервенције све до догађаја 1981-1982. које се могу узети као завршне године активног посматрања авганистанског рата као стратешки битног догађаја који је у фокусу југословенске спољне политике. Нека дела научно популарног типа коришћена у раду писана касних осамдесетих померају хронолошке оквири. С обзиром да се након 1982. југословенска дипломатија и службе аналитике баве више унутрашњим проблемима и проблемима на европском континенту (криза у Пољској), главни фокус рада остаје на поменутом периоду 1978-1982.

Највећи део рада настао је на основу изворне грађе из Архива Југославије и из Центра за библиотекарство, војнонаучну документацију и информацију, док је знатно мањи део базиран на литератури. Разлог томе је што ова тема историографски код нас није истраживана. Осим неких радова научно популарне природе.

Као једно од класичних дела које бави периодом Хладног рата гледаног из перспективе деколонизације у раду је коришћено дело аутора О. А. Вестад³. Коришћен је

³ A.Vestad, *Globalni Hladni rat*, Beograd, 2008

део посвећен совјетској интервенцији. Дело даје добар преглед литературе и извора који су се бавили авганистанским сукобом. У раду је коришћено и дело Милета Остојића научно популарног карактера⁴ које на занимљив начин даје преглед авганистанског сукоба и његовог карактера, наравно при том одражавајући југословенске погледе на рат. Сам назив дела алудира на руско-британски сукоб над централном Азијом у 19. веку и почетком 20. Такође дело групе аутора несврстаност у савременом свијету, које је политичког пропагандног карактера⁵. Литература на енглеском језику прикупљена у Центру војног библиотекарства у одсеку страних публикација такође је коришћена ради бољег разумевања сукоба у Авганистану.⁶

У раду је највише коришћена изворна грађа из већ наведених разлога. За период до Титове смрти активно је коришћен фонд Кабинет Председника републике. Све важније кореспонденције долазиле су у кабинет председника те је врло богат изворном грађом.⁷ Такође тамо се налазе и транскрипти Титових разговора са дипломатама високог ранга из САД и Совјетског Савеза. Један од најважних за нашу тему је свакако разговор са Хенеријем Кисинџером након конференције Несврстаних у Хавани. До смрти Тита, овај фонд је најзначајни за изворе на пољу дипломатије, економије и друге важне кореспонденције које су коришћене приликом израде рада.

Фонд ЦК СКЈ⁸ је био један од најважних приликом израде рада. Највише коришћене су неауторизовани транскрипти магнетофонских снимака, на којима су разматрана најважнија питања унутрашње и међународне политике, те су самим тим представљале и све одразе и погледе Југославије на сукоб у Авганистану али и сва остала спољнополитичка питања која се могу довести у везу са темом рада. Учесници ових седница су веома често формулисали званични став, али су и правили политичке,

⁴ M.Ostojic, *Velika igra*, Zagreb 1987.

⁵ Grupa autora, *Nesvrstanost u suvremenom svijetu*, Zagreb 1979.

⁶ A.Z. Rubinestein, *Soviet policy toward Turke, Iran and Afganistan, The dynamic of influence*, Praeger Publication, New York, 1982. ; Abdul Samad Ghaus, , Stanley wolpert, *Roots of confrontation in Sout Asia, Afganistan Pakistan India and the superpowers*, New York: Oxford University Press, 1982.

⁷ AJ, KPR

⁸ AJ, A CK SKJ.

безбедносне и економске процене. Међутим овај фонд је важан и из других аспеката. Као и фонд КПР, он је важан акумулатор свих важних информација кореподенција које су слате овом аналитичком органу.

У току истраживања у центру војног библиотекарства, пронашао сам интересантну интерну монографију (скрипту) аналитичке природе, писану 1981.⁹ У току писања рада, скрипта је коришћена као део војног погледа Југославије на рат. Скрипта није раније употребљавана приликом писања научних радова, чиме је њена вредност већа. Дело представља квалитетан војно-политички поглед на авганистански рат из перспективе Југославије и одсликава ниво доступне информација о догађају који се непосредно десио.

Новинарство представља још један аспект праћења авганистанског рата из југословенског угла. С обзиром на то да је ова тема делимично обрађена у дипломском раду Ивана Миладиновића који се бавио совјетском интервенцијом из перспективе београдске штампе, њој није посвећена велика пажња. Поредићи погледе разних листова, дошао сам до закључка да они углавном одражавају исти став или исте погледе, и и разликују се само квалитетом писања, те да у потпуности одражавају југословенски поглед на совјетску интервенцију и рат у Авганистану у свим аспектима. Као меродавни пример узет је недељник НИН који је у том периоду имао доста квалитетних текстова, који одржавају југословенски поглед. С друге стране дневне новине су писали о предмету нашег проучавања доста „сиво“, уз примитивни пренос погледа власти (шаблонизовано и поједностављено). Што се тиче војних часописа њихово посматрање рата у Авганистану такође је било веома штуро и патило је од мањка информација. Пре свега ту се мисли на часописе „Народна одбрана“ и у мањој мери на „Гласник“.

Рад се завршава анализом спољне политике социјалистичке Југославије у периоду прве фазе совјетске интервенције у Авганистану. Поменути период представља важну етапу развоја политичко-економских догађаја на подручју Европе и кризом у Источном блоку, који су уско везани са југословенском политиком чија се формулација прелама преко рата у Авганистану.

⁹ Centar visokih vojnih škola JNA „Maršal Tito“, ŠNO, Katedra strategije, *Vojna intervencija SSSR-a u Avganistanu, Drugo dopunjeno izdanje*. Beograd, 1981

Уводно поглавље.

Односи Југославије и САД уочи крупних догађаја у Авганистану

Југословенска спољна политика највише је била формулисана самом њеном позицијом у биполарном свету њеним сналажењем и несналажењем у новом глобалном свету који се рађао у последњој деценији биполарног света¹⁰. Без обзира што је она била вишеслојна и вишестрана, највише је зависила од политике и снаге две супер силе које су стварале баланс снага од чијег је опстанка, зависило и само постојање социјалистичке Југославије. Формулисање спољне политике највише се огледало око питања Несврстаног покрета и крупних догађаја који су директно били везани за деловање две супер силе. Разматрања капиталних спољнополитичких догађаја највише су били у домену личних одлука Ј. Б. Тита, те су били обзнањивани у току његових сусрета са високим америчким и совјетским државницима, током директних разговора. У току ових разговора увиђа се танка линија по којој се кретала југословенска спољна политика, те њена очекивања, недоумице и страхови.

Односи Југославије и САД у главном су се тицали кључних спољнополитичких питања, приликом чијих решавања су улогу имали бројни фактори, од економије, унутрашње и спољне политике те најчешће заједничких интереса. Предисторија југословенско-америчких зависила је од бројних фактора. У периоду о коме говоримо формулација спољнополитичких ставова врло често је водила проналажењу додирних тачака. Како од Југославије тако и од САД совјетска политика у овом периоду је оцењена као експанзионистичка, те је њихове акције требало осудити синергично, чиме су бројне чланице Несврстаних доводили своју спољну политику на исту линију са политиком САД или Запада. Конфликтне тачке око којих је почело поновно веће приближавање Југославије и САД били су на југо-истоку Азије где се одвијао сукоб између Вијетнама(совјетског савезника) и Камбоџе(кинеског савезника). У то време Кина је уживала симпатије САД у циљу спречавања ширења совјетског утицаја. Заједничке

¹⁰ Детаљније о томе: D.Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015 : vanevropski svet u savremenom dobu*, Beograd, 2015.

спољнополитичке формулације Југославије и САД достићиће врхунац у време совјетске интервенције у Авганистану.

У јануару 1979. је амерички амбасадор Иглебергер тражио разговор са Врховцем око Камбоџе. Истакао је да режим Пол Пота има проблем са легитимитетом и да се плаши ширења совјетског утицаја. Инсистирао је да Југославија заузме исти став око вијетнамске интервенције у Камбоџи као и САД, лукаво додајући да су Југославија и САД започеле заједничку производњу мотора Прат и Витнеј(Prat and Witney).¹¹ Као што је показао каснији развој догађаја, Југославија је пристала на формирање заједничког става. Заједничко наступање САД и Кине на овом правцу, наставиће се и у Авганистану. Југославија га је следила, уз мања одступања.

Нова сондажа југословенског става у правцу антисовјетизма извршена је у марту исте године а тичала се Кубе. Амерички амбасадор Иглебергер је саопштио Будимиру Лончару да се противи да Куба добије место у УН, те да је то у заједничком интересу САД и Југославије. Лончар је одговорио да се противи неким акцијама Кубе у свету, међутим такође се противи и изолацији Кубе, те да је неумесно да САД потура овакав папир Југославији, са чиме се Иглебергер сложио.¹² На оваквим примерима се види да је позиција Југославије била још увек таква, да је могла да чува интегритет и без одласка у крајност са прихватањем понуда са Запада.

Конференција у Хавани септембра 1979. је један од најкрупних спољнополитичких догађаја у којем је Тито одиграо велику улогу у очувању спољнополитичких позиција Југославије у оквиру Несврстаног покрета. Колики је значај сукоба који се одиграо између позиција Кубе (совјетског савезника) и Југославије на конференцији говоре и изрази захвалности од стране САД. Говор који је Тито одржао по повратку у Београд није одражавао буру која се одигравала на конференцији.¹³

¹¹ AJ, KPR I-5-b/104-24, Zabeleska o razgovoru saveznog sekretara J. Vrhovca sa ambasadorom SAD L. Iglebergerom 24. januara 1979. Prisustvovao je I T. Dunlop, politicki savetnik ambasadora SAD. str. 1-6.

¹² AJ, Iz zabeleske o razgovoru podsekretara u SSIP-u B. Loncara sa ambasadorom SAD u Beogradu L. Iglebergerom 20. marta 1979. str. 1-2.

¹³ Grupa autora, *Nesvrstanost u suvremenom svijetu, Izjava predsjednika Tita u Beogradu po povratku iz Havane*, str. 87.

Југословенском амбасадору Беловском, Венс је истакао да је ”добијена историјска битка у Хавани“ мислећи на Титово супротстављање Фиделу Кастру и његовом покушају да приближи Несврстане земљама лагера.¹⁴

Похвале су стизале са свих страна због Титове улоге у Хавани. Највећи антикомунисти били су пуни речи хвале за југословенски наступ у Хавани. У разговору амбасадора Југославије Беловског са Бжежинским и Мондејлом констатовано је да је у питању велика победа над совјетским утицајем. Збигњев Бжежински је отишао и даље, истакавши да се позиција САД у погледу несврстаности променила знатно на боље. Даље је истакао да Совјети својом политиком стварају против себе Антанту као што је то радио и Бизмарк. Такође је истакао, пророчанску истину, о томе како СССР није подмладио свој кадар, те како ће последице тога тек бити виђене.¹⁵

Вест је приликом разговора са Лончаром рекао да односи две државе иду узлазном путањом, те је позитивно оценио разговор Картера и Тита.¹⁶ Нови разговори између две државе настављени су у истом тону. Иглебергер је саопштио Лончару(сада већ амбасадору у САД), да је у америчким дипломатским круговима расположење према Југославији изузетно, те да је чак и Кисинџер који је опозиционар Картеру позитивно оценио узлазне односе двеју земаља. Поменуто је да би Тито могао да учествује као медијатор у талачкој кризи у Ирану, што је одбијено са југословенске стране.¹⁷

Амерички подсекретар Њусом, истакао је да се билатерални односи развијају позитивно, те да је Југославија у приоритетима њихове политике, као значајан конструктивни и глобални фактор.¹⁸ На крају 1979. формулација политике је достигла свој врхунац, што је потврђено посетом југословенске делегације у лето 1979, као и у сликовитом говору Иглебергера и на крају посети Хенрија Кисинџера Југославији и његовим разговором са Титом. Приликом посете југословенске делегације на позив Демократске и Републиканске странке, дошло је до срдечног сусрета са сада чувеним

¹⁴AJ, KPR, I-5-b/104-24, Razgovor Vensa sa ambasadorom Belovskim.

¹⁵Isto, Razgovor ambasadora Belovskog sa Mondejlom I Brezinskim. str. 1-5.

¹⁶ Isto, Razgovor Vest – Loncar, 1-3.

¹⁷Isto, Igleberger o jugoslovensko-americkim odnosima.

¹⁸ Isto, Razgovor Njusom- Loncar. str. 1

сенатором Џо Бајдеом. Бајден је овом приликом истакао да су се САД раније плашиле Југославије због различитих идеологија, али да су увиделе да сви комунизми нису под контролом Москве. Рекао је да Југославија није потребна САД као савезник, већ баш онаква каква јесте, лидер Несврстаних.¹⁹

Иглебергер је саопштио да ће доћи до погоршања односа Југославије и СССР-а, због побољшања односа Југославије и Кине те посете кинеског председника Ху Гофенга Београду. Зањимливо је да амерички саговорник са посебним одушевљењем је причао о децентрализацији Југославије. Сматрао је да је процес децентрализације у Југославији отишао толико далеко, да је он неповратан, када је реч о одлучивању. Да децентрализација значи у ствари и демократизација. Истакао је да у Југославији постоји око 1000 политичких затвореника, те да су то углавном имформбировци, због чега САД нема неких примедби.²⁰

Врхунац америчке захвалности је била Кисинцорова посета Титу. Кисинцер је приликом посете Југославији рекао Титу, да није било њега, да би се конференција у Хавани претворила у праву катастрофу за САД, те да захваљујући Титу Кубанци спустили нос у УН. Изразио је велику захвалност за Брозов наступ. Југословенски и амерички званичници су сложено осудили совјетске акције преко његових сателита у Етиопији, Камбоџи те Анголи.²¹ Броз је одговорио да иза свега стоји Брежњевљева политика ограниченог суверенитета и да СССР одређује где ће интервенисати. Истакнуо је да ће Југославија и даље подржавати политику не мешања.²² Готово истоветни ставови су изнети у разговору са Врховцем, мада је Кисинцер рекао да се у Несврстанима нажалост још далеко више критикује политика САД, него совјетска политика. Након тога амерички посланик опет је рекао да је Тито одиграо веома значајну улогу у спречавању

¹⁹AJ, A CK SKJ, IX, S/a-331, IZVESTAJ delegacije koja je na poziv Demokratske I Republikanske stranke boravila, u SAD od 25. juna do 9. jula 1979. godine. str. 9-11.

²⁰Isto, Izlaganje americkog ambasadora Iglebergera o Jugoslaviji str.1-3.

²¹AJ, KPR-I-3-a/107-229, Informacije povodom posete Henrija Kisindzera. Kratak rezime razgovora izmedju saveznog sekretara Josipa Vrhovca I Henrija Kisindzera.

²² AJ, Isto.

Кубе (а тиме и СССР-а) да земље трећег света у потпуности вежу за земље совјетског блока.²³

Односи Југославије и САД у овом периоду били су у узлазној путањи. Основни разлог је зближавање поводом заједничких ставова око акција Совјетског Савеза у земљама трећег света. САД је бранила своју политику у свету, а Југославија своју у покрету Несврстаних. Заједнички интерес приближио је политике две земље. Из ставова Џо Бајдена јасно се оцртавала америчка доктрина у градацији непријатеља, у којем је сваки мањи „тврдолинијаш“ позитивни у односу су на великог. С обзиром на то, Југославија је у овим историјским околностима конфронтације са СССР сматрана „неужним злом“. Због тога Југославија је могла да делује на ширем политичком спектру не компромитујући своју позицију као лидера Несврстаних. Као што ћемо видети то се убрзо изменило.

Односи Југославије и Совјетског Савеза уочи крупних догађаја у Авганистану

Као и до 1978. СССР и земље Социјализма су остале један од најзначајних спољно трговинских партнера Југославије. Политика СССР-а била је усмерена на што веће везивање Југославије за земље лагера. „Удео трговинске размене Југославије са СССР-ом и другим социјалистичким земаљама, у спољној трговини Југославије 1981/1982. године износио је 38% (25% само СССР-ом), док је 1987. године удео социјалистичких земаља Источне Европе, СССР-а, Кубе и Монголије у спољној трговини СФРЈ износио 41% укупног увоза. У последњој мирној години социјалистичких вишенационалних држава (1990) у југословенском извозу су земље чланице Савеза за узајамну економску помоћ учествовали са 45%, несврстане са 14% и остале (Кина и друге социјалистичке неевропске државе) са 6% извоза. У исто време капиталистичке земље Европе увозиле су 30% југословенског експорта, и још 5% – САД. У импорту трговински салдо југословенских односа са земљама социјализма и капитализма био је сличан.“²⁴

²³ АЈ, КРР-I-3-a/107-229, Пријем Henri Kisindzera. Информација поводом посете Henrija Kisindzera Kratak rezime razgovora sa izmedju saveznog sekretara Josipa Vrhovca I Henrija Kisindzera.

²⁴ А. Тимофејев, Тито по други пут међу... Русима, Годишњак за друштвену историју, година XIX, свеска 1, Београд, 2012, с.99-108.

Са друге стране Југославија се опирала земљама лагера држећи на одстојању СССР и љубоморно чувајући своју ексклузивну позицију у Несврстанима. Тачке спотицања су у основи биле везане за непризнавање СССР-а (његовог модела социјализма), као јединог исправног пута. То непризнавање је како ће се видети ишло дотле, да се совјетски социјалистички интернационализам, поистовећивао са америчким(или Западним) империјализмом. Ма колико се Југославија трудила да прикаже, како је њен став искључиво неутралан, у консталацији сукоба која ће уследити, као што ће се видети, много је више тачака у којима су се Југославија и СССР сукобљавали(разилазили), него оних у којима су нашли заједнички језик(интерес). Главне тачке супротстављања су биле око жаришних тачака у свету, те формулисање погледа две државе, на основу њихове доктрине, али пре свега интереса. Основне тачке спотицања у ово време биле су око сукоба у Вијетнаму и Камбоџи те кинеске интервенције, сукоб у оквиру Несврстаних између југословенске и позиције „радикала“²⁵, као и совјетске интервенције која је потом уследила у Авганистану. Једна од ретких тачака у којима су се југословенски и совјетски погледи слагали, био је прогресивни(совјетски термин) део арапског света. С тим у вези политичко-економски фактори су непрекидно били у превирању.

У фебруару месецу дошло је до преговора између Гојка Убипаре и М. Виноградова,²⁶ везаних за испоруке коксираниог угља из СССР. Наиме совјетска испорука коксираниог угља опала је за 50%, што је са југословенске стране оцењено као недопустиво, с обзиром да је СССР контролисао 30% светске производње угља, те да је био дужан да испоштује петогодишњи економски уговор потписан између две државе.²⁷

²⁵ „Радикалима“ у спољнополитичком лексикону југословенске политике су називане оне државе, које су се чврсто држале политичке доктрине у односу на империјализам, те се тиме приближавале или потпуно поистовећивале са ставовима совјетског интернационализма. Сличан термин за унутрашње прилике се поистовећивао са „догматским снагама“.

²⁶ Министар-саветник амбасаде СССР у СФРЈ.

²⁷ АЈ, КРР I-5-b/99-31, О разговору Гојка Убипарипа, потпредседника Савезног извршног веча I председника југословенског дела Међувладиног југословенског-совјетског комитета за економску I научно-техничку сарадњу, са М. Виноградовим, министром-саветником Амбасаде СССР у СФРЈ, водjenom 14. фебруара 1979. стр. 1-2

Разговори су настављени неколико дана касније између Веселина Ђурановића и амбасадора СССР-а у СФРЈ Родионова. Разговори вођени око испорука коксираниог угља клизнули су на спољнополитичке теме. Тачке спотицања биле су вијетнамска интервенција у Камбоџи и кинеска агресија на Вијетнам. Родионов је тражио да се Југославија директније изјасни и назове агресора правим именом. Одговор је био дипломатског карактера, југословенска страна је осудила вијетнамску интервенцију и није подржавала очигледно компромитовани режим Пол Пота, док са друге стране није осудила агресију на Вијетнам од стране Кине, уз ограничење ове осуде у „општој“ форми.²⁸

Тешко је поверовати да су економске опструкције у међутрговинским односима биле случајне узевши у обзир крупна спољнополитичка размимоилажења, те инсистирање на њима као тежишној тачки. Приликом разговора амбасадора Орландића са Кузњецовим, опет је дошло до већих притисака совјетске стране и поновног отварања питања у југо-источној Азији и изнуђивање југословенског става. Орландић је поновио опрезну изјаву министра спољних послова.²⁹

Наредни разговори југословенске и совјетске стране били су вођени у истом тону. Функционер МИП-а Грубјакров инсистирао је на томе код Орландића, да је југословенска осуда вијетнамске интервенције већа од оне кинеске где се агресор не назива правим именом. Даље совјетску страну је интересовало да ли ће одлазак југословенске делегације у Кину бити привредног или политичког карактера.³⁰ И ако су југословенски функционери инсистирали да ће посета Кини бити искључиво привредног карактера, каснији развој догађаја, показаће да је платформа прерасла у политичке оквире који ће довести до већег утицаја Кине на Балкану.

Ипак инсистирање Совјета је делимично уродило плодом. Приликом разговора Родионова са Врховцем на повећано притискање, Врховац је рекао да су послали писмо Кинезима у коме су изразили неслагање са њиховом агресијом на Вијетнам, те су се

²⁸ Isto, Beleska o razgovoru predsednika saveznog izvrnog veka Veselina Djuranovica sa ambasadorom SSSR u SFRJ, N. Rodinovic 22.2.1979.

²⁹ Isto, Razgovor ambasadora Orlandica sa Kuznjecovom prilikom predaje akreditovanih pisama.

³⁰ Isto, Razgovor ambasadora Orlandica sa funkcionerom sovjetskog MIP Grubjakovim, str. 1-2.

сложили око тога да вијетнамска интервенција у Камбоџи и кинеска у Вијетнаму нису исто. Совјети су били одобривољени овим померањем позиција у разговорима.³¹ У сличном тону настављен је и разговор између Цветина Мијатовића и Кузњецова у Каракасу. Поред поновљених притисака за сукобе на југоистоку Азије, Кузњецов је закључио да СССР и Југославија треба да делују заједнички против империјализма.³²

У истом смеру само сада проширеним и на издаваштво вођени су разговори између М.Минића и А.Громика. И ако је оцењено да је разговор прошао у пријатељском тону отворене су бројне теме у којима су се две стране сукобљавале. Громико је отворено нападао југословенску штампу и издаваштво. Оштрица оптужбе била је усмерена на то да југословенска штампа назива совјетску политику хегемонистичком. Са друге стране узвраћено је да СССР напада југословенско самоуправљање. Громико је поново отворио питање односа Кине и Југославије те је осудио долазак председника Кине у време агресије Кине на Вијетнам. Такође је поменуто и македонско питање и вербални сукоб Југославије и Бугарске, где су се сложили да питање треба оставити историчарима уз изричит став Совјета да југословенски (македонски) историчари провоцирају Бугаре.³³

У наставку разговора између Минића и Громика 26. априла нове оптужбе од стране Громика су биле пребачени на издаваштво, пре свега на књигу В. Мићуновића. Истакнуто је да Југославија критикује Коминформ, док је са друге стране пребачено да СССР критикује самоуправљање у својој доктрини. Такође је дошло до поновног отварања питања мекедонске нације за коју је Минић рекао да је Бугари не признају те да то питање представља „буре барута“. Истакнуто је да СССР не може да тражи да се односи Југославије и Кине погоршају јер су односи СССР и Југославије већ погоршани. Једине тачке додир у разговору су биле антиколонијализам и антиимперијализам уопште у неком теоретском смислу.³⁴

³¹ Isto, Iz zabeleske saveznog sekretara za inostrane poslove, Josipa Vrhovca, sa sovjetskim ambasadorom Nikolajem Rodionovom. str. 1-6

³² Isto, Razgovor druga Cvijetina Mijatovica sa potpredsednikom prezidijuma vrhovnog Sovjeta SSSR Kuznjecovim, str. 1-3.

³³ Isto, Razgovor Minic-Gromiko. str. 1-6.

³⁴ Isto, Nastavak razgovora Minic-Gromiko 26. aprila. str. 1-11.

На литерарном пољу совјетски дипломати су иступали оштро против југословенског издаваштва а које се тицало помињања СССР у негативном контексту. Пре свега осуђена је књига Вељка Мићуновића³⁵, затим књига Врањицког³⁶ те књига о теорији ОНО и ДСЗ³⁷. Министар унутрашњих послова СССР Шћолоков је осудио књигу Врањицког као „Троцкистичку“, као и заменик Громика Маљцов. Изражене су похвале на југословенске успехе у погледу стандарда грађана као и дејство привредног рачуна.³⁸ Под притиском Совјета књига ОНО и ДСЗ је повучена из продаје због тога што је СССР наведен како потенцијални агресор у војном конфликту.³⁹ Са друге стране југословенски дипломати нападали су књигу Лебзона и Красина⁴⁰ због тога што се у овој књизи нападају темељи изградње социјализма у Југославији.⁴¹ Такође је уочено “подбадање” совјетске штампе поводом устанка и НОБ у опште. Совјетски историчари су писали да се устанак у Србији проширио на целу Југославију, да је српски народ дочекао Црвену Армију као ослободиоца, а да је улога Црвене армије у ослобађању источних делова Југославије и пре свега Београда била веома битна. Све ово је директно поткопавало митологију 1953. И остала је недирнута скоро до самог краја монопартијског режима⁴². Ово је било зањимљиво укрштање цензурних захтева два ауторитарна режима⁴³. У исто време и совјетска и југословенска страна су оценили економски односи као повољни и узлазни.⁴⁴

³⁵ Veljko Mićunović, *Moskovske godine 1956/1958*, Zagreb, 1977.

³⁶ Predrag Vranjicki, *Marksizam i socijalizam*, Liber, Zagreb 1979.

³⁷ Опште народна одбрана и друштвена самозаштита.

³⁸ AJ, KPR I-5-b/99-31, Razgovori ambasadora Orlandica sa sovjetskim funkcionerima, str. 1-6.

³⁹ Isto, Iz Zabeleske o razgovoru pomocnika izvrnog sekretara predsednistva CK SKJ, Borislava Milosevica, sa otpravnikom poslova ambasade SSSR M. Vinogradovom, 20. avgusta 1979. str 1-2.

⁴⁰ Красин Ю. А., Лейбзон Б. М. *Революционная теория и революционная политика*. М., Политиздат, 1979

⁴¹ AJ, KPR I-5-b/99-31, Belska.

⁴² Види детаљно: Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти иб-овске пропаганде, приред. Тимофејев А., Београд, 2018.

⁴³ О цензури у Југославији 60-70. година види: R.Vučetić, *Monopol na istinu : partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*, Beograd, 2016

⁴⁴ Isto, Pisanje sovjetske stampe o bilateralnim odnosima I pokretima nesvrstanih, str. 1-8.

У октобру 1979. у југословенским извештајима је било примећено да Совјетима мањка роба широке потрошње јер доста финансијски помажу земље трећег света (Етиопију, Анголу и др.). Овај потез није био оцењен са тачке гледишта комунистичког интернационализма (јер идеологија је видно била деградирана до нивоа флоскула), већ прагматично са критиком насртаја на привреду социјалистичке догме⁴⁵ и још циничније (рационалније), као одлична прилика за Југославију да пласира своју робу нижег квалитета и цена на совјетско тржиште.⁴⁶

Уопштено говорећи, југословенско совјетски односи били су оптерећени крупним тачкама размимоилажења, пре свега на идеолошком плану који се одражавао на спољно политичке погледе, економске односе те литерарно издаваштво. И ако су односи на пољу економије били врло активни, јасно је да су били под притиском идеолошких размимоилажења. На суштинску критику Совјетског Савеза Југославија је одговарала контраргументима схоластичке природе, јер је југословенска позиција рационалног прагматизма (на уштрб оштријем антиимперијализму ранијих година) почињала да се компромитује у идеолошком смислу у редовима несврстаних, те ће њене позиције све више бити на климавим ногама у тренутку крупних догађаја и геополитичких промена.

⁴⁵ У дословном смислу, да идеолошка пројекција води спољну политику, те жртвује одређене секторе привредног, друштвеног живота, ради постизања крајњег политичког циља.

⁴⁶ Isto, Ekonomska situacija u Sovjetskom Savezu. oktobra 1979. str. 1-3.

Поглавље 2. Стање југословенско-авганистанских односа 70-их-80-их година 20. века.

Историјат југословенско-авганистанских односа пре априлске револуције 1978.

Југословенско-авганистански односи нису били активни у току читавог периода Хладног рата. Педесетих година дошло је до формалне размене признања, но без икакве значајне кооперације, разлогом чему је пре свега била, географска удаљеност.

Авганистан за Југославију донекле је добио на значају тек након што је Југославија увидела своју снагу, те економске користи од њеног лидерства у покрету Несврстаних, где су удаљене земље попут Авганистана добијале на значају, а њихова неразвијеност је омогућавала земљама са привредно-технолошким нивоом Југославије да реализују разне пројекте, пре свега грађевинске природе као и образовање кадра из таквих земаља као што је Авганистан. Односи су постали активни тек у другој половини шездесетих година, но контакти и дипломатска комуникација су постојали и пре тога.

У току 1957. дошло је до значајних контаката поводом могуће посете премијера Дауда (будућег лидера Авганистана) Југославији, током његове турнеје по Европи (Чехословачка, Пољска итд.) Упркос најбољим намерама Југославије да што пре успостави односе са Авганистаном и да краљевски дочека Дауда (по директним инструкцијама Тита), у току 1957. није дошло до дуго планираног сусрета. Разлог је како се наводи био тај да су због лоших односа Југославије и СССР, Авганистанци ризиковали да погоршају своје односе са Совјетима. Ова претпоставка се налази у контрадикторности са извештајем у истим дописима у кабинет председника, о томе да се Авганистан приклонио Ајзенхауеровој доктрини.⁴⁷ Уопште говорећи односи су били ниског интезитета на политичком и економском плану.

Из материјала СКЈ, занимљиви су контакти са стручним кадровима на школовању у источној Европи. На пријему у амбасади Чехословачке у Кабулу, први секретар Југославије Борислав Петровић, ступио је 1967. у контакт са младим афганским народним

⁴⁷ AJ, KPR I-3a/7-18, Poseta predsednika Vlade Avganaistana Serdara Mohammada Daud Khana-a

послаником Бабраком (будућим лидером Авганистна), који је оцењен као припадник прогресивне групе илегалне КП Авганистана. Том приликом Бабрак је истакао да подржава спољнополитички независни курс Југославије и њену изградњу социјализма. Оцењено је да његово познавање ситуације у Југославији није баш најбоље.⁴⁸

Већи искорак ка успостављању односа вишег нивоа начинио је Тито приликом посете Авганистану 1968. јер од посете краља Захира Југославији 1960. није било активних дипломатских мисија вишег ранга. Из материјала који је доступан у архиву, види се да је посета врло брижљиво планирана те да је информативни материјал намењен Титу пре поласка био изузетно великог обима.⁴⁹

Тито и краљ Захир разговарали су о политици на светском нивоу и у већини ствари су нашли заједнички језик. У току дугог разговора, отворена су питања неоколонијализма, где су нашли заједничке тачке о Вијетнаму, Палестини, арапском питању итд. Краљ Захир је говорио надугачко о односима са својим суседима где је укратко и скоро као по репертоару понављано истицање конфликта са Пакистаном, економска сарадња са СССР и САД и односи са Ираном. Са друге стране доста дуго саговорницу су се задржали на питању Израела и Палестине и односа са Арапима где је Тито објашњавао комплексност сукоба држећи се принципијелно става подршке чланицама несврстаности у арапском свету и борбе против империјализма у исто време налазећи разумевања за комплексност ситуације у којој се налази Израел.⁵⁰ Као што је то обично бивало, Титове посете земљама трећег света пратила је делегација привредника и стручњака, те је након тога долазило до реализације или бар до покушаја реализације привредних делатности. Сличан је случај био и са Авганистаном, но где се радило о низу неуспешних планова услед околности које су се десиле у ближој будућности.

⁴⁸ AJ, A CK SKJ, IX, 7/1, Zabeleška o razgovoru Petrović Borislava, I sekretara Abasade SFRJ u Kabulu, sa Babrakom članom parlamenta na prijemu u Ambasadi ČSR, na dan 17. Oktobra 1967.

⁴⁹ AJ, KPR I-2/37-1, Put u Avganistan, 7-10 I 1968.

⁵⁰ AJ, KPR I-2/37-1, Zabeleška o razgovoru druga Predsednika sa kraljem Avganistana u Kabulu 8.10.1968.

Група инжењера и стручних лица посетила је Авганистан поводом програма „Хари Руд“⁵¹. Инжењери и економски стручњаци Геотехнике и Енергоинвеста стигли су да испитају могућности сарадње. Утврђено је да постоји страна банка која је спремна да инвестира у пројекат те су процене на терену започете у наредних неколико месеци. Пројекат је требао да започне са изградњом у току 1970. године међутим због бројних фактора је одложен, а између осталог и због политичке нестабилности. Због смене краља и успоставе републике 1973. дошло је до одлагања а затим и трајне обуставе.⁵²

Као и у другим сличним случајевима када је долазило до уклањања недавних саговорника у земљама трећег света Југославија смену монархије није видела као нешто негативно, све док је Авганистан и даље остајао несврстан. Приликом доласка авганистанског амбасадора код заменика Савезног секретара за иностране послове Јакше Перишића, авганистански амбасадор је истакао да Авганистан тражи подршку од свих пријатељских земаља да признају државу у новом политичком уређењу то јест владу М. Дауда.⁵³ Поводом нове политичке промене у Авганистану мишљење ССИП-а је било да Југославија треба да буде међу првих десет земаља које ће признати Авганистан, јер су га до тада признали не само СССР и Чехословачка већ и несврстана Индија.⁵⁴ Признање је уследило неколико дана касније.⁵⁵

Југославија није одржавала интензивне односе са Авганистаном у овом периоду. Други дипломатски контакт вишег нивоа остварен је тек у току 1975. У посету Југославији стигао је заменик министра иностраних послова Вахид Абдулах а примио га је председник СИБ Џемал Бједић. Абдулах је истакао да је пуч морао да се деси јер се краљ Захир све више окретао Западу, те да је скретао са курса несврстаности. Истакао је велике резултате на пољу економије, пре свега да је буџет удвостручен али и да су донели седмогодишњи

⁵¹ У питању је градња хидроцентрале на реци Хари у Авганистану која је у исто време требала да служи за наводњавање. Услед честих промена власти и вишегодишњег рата, овај скромни пројекат је завршен тек у авганистанској кооперацији са Индијом 2016. године.

⁵² AJ, KPR I-5-6/7-3, Biljeska o boravku I razgovorima stručnjaka poduzeć Geotehnike i Energoinvesta vodjenih u vremenu od 10. Oktobra do 23. Oktobra 1968. Godine u Afganistanu.

⁵³ AJ, KPR-5-b/7-3, Povodom proglašenja Republike u Avganistanu.

⁵⁴ Isto, str.2

⁵⁵ Isto, Beleške o priznanju Republike Avganistan.

план. Такође је истакао да је Авганистан нашао велика налазишта гаса и нафте на северу и југу те како о концесији за исте преговарају са Француском и Совјетским Савезом. Размењене су похвале и упућени су поздрави председнику Титу.⁵⁶

Оно што је Авганистан заиста интересовало у том тренутку је била могућност пријема Авганистана у покрет Несврстаних чије Југославија била лидер. Због тога су разговори настављени у току 1976. Потпредседник СИБ Милош Минић отпутовао је у Авганистан где је разговарао са Вахидом Абдулахом у априлу. Разговори су вођени око услова за пријем Авганистана у покрет Нестврстаних те авганистанско-пакистанске односе који су уско били везани са стабилизацијом простора и развоја билатералних односа. Дотакли су се и питања двеју Кореја и истакли да се тамо свашта може очекивати. Абдулах је рекао да Кина још није суперсила али да се њено присуство у региону осећа све јаче. Што се европске политике тиче у разговорима је поменут Чаушеску и све независнији став у односу на Совјетски Савез у погледу спољне политике као похвалан.⁵⁷

Убрзо након тога дошло је до сусрета Минића са Даудом, теме које су отворене су као и у претходном случају несврстаност и да ли се могу кршити одредбе покрета Несврстаних ради примања одређених чланица које су при том чланице блокова. Минић је рекао да је боље имати мањи број стварно несврстаних држава него примати у чланство земље преко којих би две супер силе имале већи утицај на одлуке других чланица. Наведени су примери Румуније и Турске које у исто време воде и нешто независнију политику у оквиру својих блокова. Истакнуто је такође да билатерални односи који су заиста добри, морају добити потврду на пољу привреде, економске и техничке размене.⁵⁸

У периоду пре Саур револуције, југословенско-авганистански односи могу бити окарактерисани као срдачни али без неког практичног значења. Осим формулације заједничких ставова и неких покушаја сарадње на економском плану, односи две земље

⁵⁶ Isto, Beleška o razgovoru predsednika SIV Đemala Bijedića sa zamnikom ministra inostranih poslova Avganistana Vahidhom Abdulahom 11. VI. 1975.

⁵⁷ Isto, Iz zabeleške o razgovoru potpredsednika SIV i saveznog sekretara za inostrane poslove M. Minića sa zamnikom ministra inostranih poslova Avganistana Vahidom Abdulahom 19. Aprila 1976. Kabulu.

⁵⁸ Isto, Razgovor druga Minića sa predsednikom Daudom.

нису били активни. Могуће је да је Авганистан наставио истим курсем тај однос би досегао веће размере, но имајући у виду да се догодила Саур револуција, као и каснија интервенција Совјета, то није било могуће јер је у практичном смислу Авганистан померен политички ближе СССР и даље од раније политике несврстаности којој су тежили краљ Захир и након тога Дауд.

Југославија и Авганистан након априлске револуције

Изненадни пуч који се десио у Авганистану 1978. године 27. априла, изненадио је како читав свет тако и југословенску дипломатију. Совјетски представници такође су били изненађени пучем, иако су у том тренутку били нетачно доведени у везу са организацијом истог. Пуч је био изненађење за совјетску дипломатију уопште као и представнике у Кабулу.⁵⁹ Иако у дипломатској преписци, као што ће се видети на југословенском примеру, представници амбасада нису тврдили да иза пуча стоје Совјети, јавно је паушално ламентирано да су шансе врло велике да СССР стоји иза промене режима у Кабулу.

Власт Дауда која је у међународној политици заузимала неутралан статус и била извесна тампон зона, имала је интензивне војне и економске односе са својим северним суседом. Највећи утицај СССР је остварио на авганистанску војску с обзиром да се више хиљада официра школовало у Совјетском Савезу. Последишно, велики део њих након стечених импресија о СССР и неразвијености своје земље, допао је под утицај марксистичко-лењинистичких снага у Авганистану, што је еволутивно довело до тога, да су носиоци пуча били управо из редова авганистанске армије.

Прве конфузне информације о пучу стигле су из Кабула. Из југословенске амбасаде јавили су да су сигурни да је пуч изведен и да више информација иде у прилог томе да је Дауд ликвидиран. Међутим, истакли су да ситуација још увек није сасвим јасна. Помињани су пуковник авијације и потпуковник тенковских јединица као организатори пуча. За пуковника авијације је речено да се школовао у СССР и да је просовјетски

⁵⁹ A.Vestad, *Globalni Hladni rat*, Beograd, 2008. str.403.

оријентисан.⁶⁰ За Југославију је ситуација била утолико деликатнија јер се пре тога планирало одржавање Министарског састанка Кординационог бироа Несврстаних у Кабулу. Са министром иностраних послова Индије Вађапаијијем договорено је да се инсистира на несврстаности Авганистана након промена. Колико је ситуација била хаотична говори и то да је у првом налету совјетски амбасадор у САД Хараламов тврдио да је у питању пуч ројалиста, да би касније постао спокојан.⁶¹

Већ следећег дана стигле су прецизније информације о пучу. Утврђено је да пуковник Кадир стоји иза пуча и да је без икакве сумње просовјетски оријентисан, као и да су Дауд и његов брат убијени. Без обзира што је преко радија пуштан проглас да ће Авганистан наставити са својом несврстаном политиком, представници покрета Несврстаних одлучили су да се скуп ипак не организују у Кабулу, као што је предвиђено. Из разговора са високим функционером Пакистана у Исламабаду, југословенски амбасадор Милутиновић дошао је до информација о разлозима пуча, који се огледа у хапшењу чланова илегалне КП Авганистана. Пакистански амбасадор проследио је занимљиву информацију да је бивши потпредседник САД Рокфелер отказао долазак у Кабул након пуча и да након Пакистана иде за Индију.⁶² Када је реч о информацијама из Москве и Вашингтона они у првим данима још нису формулисали званични став и ако се слагали у оценама да су пучисти лево оријентисани. След могућих наредних догађаја на тему спољне политике Авганистана остао је на нивоу претпоставки. У међувремену Совјети су од неодређеног става прешли на курс подршке пучистима и признање нове власти у Авганистану. Према информацијама које је добијала југословенска дипломатска служба, број комбинација од стране регионалних држава када је у питању нова политика Авганистана и њен утицај на регион, растао је из дана у дан.

Колико год нова власт у Авганистану јавно истицала своје опредељење ка несврстаности у званичним ставовима, приватним каналима Москви је поручено да желе да буду на путу марксизма-лењинизма и да траже већу подршку, нарочито у наоружању.

⁶⁰ Архив Југославије, Kabinet Predsednika Republike, I,5-b/7-3, Razvoj situacije posle prevrata u Afganistanu.Beograd, 28. aprila. 1978.

⁶¹ AJ, KPR, I,5-b/7/3, Razvoj situacije posle prevrata u Afganistanu.Beograd, 28. aprila. 1978, str.2

⁶² AJ, KPR, I,5-b/7/3, Dogadjaji u Avganistanu, Beograd, 29. april. 1978. str.1-5 .

Тараки је био јасан приликом разговора са Пузановим 29. априла.⁶³ Дипломатска служба је регистровала да је Москва пожурила да прва призна нову власт у Авганистану, честитке Мухамеду Таракију упутили су Брежњев и Косигин преко листа „Правда“. Нова власт се преко радио Кабула званично декларисала за демократију, ислам и на спољнополитичком плану несврстаност.⁶⁴

Није дуго времена прошло пре него што су унутрашњи сукоби почели у врху Авганистана. Ранији сукоб између две леве партије-фракције “Халк” и “Парчам”⁶⁵, разбуктао се и претворио у крвави пир. На челу са Амином и Таракијем почео је прогон фракције “Парчам” на челу са Бабраком Кармалом. Првог јула обзнањен је почетак чистке снага “Парчама” са кључних позиција. Захваљујући Совјетима који су га спасили, Бабрак Кармал је само прогнан у Чехословачку на амбасадорску дужност.⁶⁶

Први сусрет са генералним секретаром НДПА⁶⁷ Хафисулах Амином имао је члан председништва ЦК СКЈ Милош Минић на Министарској конференцији у Београду 28. јула 1978. године. На питања о ситуацији у Авганистану, Амин је истакао да се ствари крећу боље након револуције под вођством НДПА, те како су досадашње власти занемаривале земљу и нереално су приступале покрету несврстаних. Амин је рекао да ће Авганистан остати на чврстом курсу несврстаности, нарочито са социјалистичким земљама и суседима Авганистана. Рекао је да досадашња политика претходних влада Авганистана није активно развијала односе са Југославијом што ће се изменити у будућности. За конфликте у свету окривио је империјалистичке земље.⁶⁸

⁶³ O.A. Vestad, *Nav. delo*, str.405.

⁶⁴ AJ, KPR, I,5-b/7/3, Posle promena u Avganistanu, 5. maj 1978, str. 4

⁶⁵ Две супротстављене фракције са сличним стремљењима Халк(маса-народ) и Парчам(застава)

⁶⁶ O.A. Vestad, *Nav. delo*, str.406.

⁶⁷ Народна демократска партија Авганистана.

⁶⁸ AJ, Arhiv Centralnog komiteta Saveza Komunista Jugoslavije, IX, 7/4, Zabeleska o razgovoru Člana predsedništva CK SKJ Miloša Minića sa zamenikom premijera, ministrom inostranih poslova i generalnim sekretarom Narodne Demokratske Partije Avganistana Hafisulah Aminom 28. jula 1978. u Beogradu.

Месец и по дана касније другачију слику развоја догађаја у Авганистану дала је авганистанска амбасадорка у Београду Анахита Ратембзад.⁶⁹ У свега неколико дана авганистанска амбасадорка обавила је два разговора са високим функционерима Југославије, са савезним секретаром за иностране послове Врховцем и секретаром председништва ЦК СКЈ Станетом Доланцом. У току два разговора 8. и 13. септембра које је обавила са Јосипом Врховцем амбасадорка је дала кратки историјат сукоба фракција “Парчкама” и “Халк”, даље је наставила о прогону који се дешава од стране клике Амин и Тараки, не само против ”Парчама” већ и против неких чланова “Халка”. Истакла је да је недавно смењен а затим и убијен министар одбране Кадир, који је својим акцијама револуцију и довео на власт. Даље је изнела да је она опозвана са дужности, као и Кармал у Прагу, те је замолила за политички азил. Рекла је да ће се ситуација средити у наредна два месеца, због чега је молила да Југославија прими њу и њеног зета амбасадора из Исламабада, који је у Београду као и бивши амбасадор из Техерана. Одговор југословенских представника је био да ће она вероватно остати али да такву гаранцију не могу да дају другим амбасадорима јер Југославија има односе са Авганистаном.⁷⁰

Очито да је амбасадорка била у паници у односу на свој статус и њених колега у случају повратка, с обзиром да је обавила разговор и са Станетом Доланцом такође 13. 9. Аргументи које је изнела су идентични као и приликом разговора са Врховцем. Одговор који је добила, био је приближно исти.⁷¹

Интензивне сарадње између Југославије и Авганистана није било. Чак шта више, ако би смо упоредили сарадњу са периодом пре и након револуције, рекли би смо да је Југославији више одговарала позиција Авганистана пре априла 1978. Како ћемо касније видети овај тренд опадања у сарадњи ће се наставити. Ипак треба нагласити да на спољнополитичком плану, Авганистан ће нарочито у време интервенције и непосредно

⁶⁹ Више о њеној биографији у делу о њеном пријему за амбасадора: KPR, I-3-a/7-17.

⁷⁰ AJ, KPR, I-b/7-3 Iz zabeleske o razgovoru saveznog sekretara za inostrane poslove Josipa Vrhovca i funkcionera SSIP sa ambasadorom Demokratske Republike Avganistana u SFRJ, dr. Anahitom Ratebžad 8. i 13. septembra 1978.str. 1-4.

⁷¹ AJ, CK SKJ, IX, 7/5. Zabeleska o razgovoru sekretara predsednistva CK SKJ Staneta Dolanca sa ambasadorom Avganistana g. djom Anahitom 13. septembra. 1978. str.1-2.

након ње, заузимати високо место у праћењу спољнополитичких догађаја од стране Југославије.

Ситуација у Авганистану након обрачуна са фракицом “Парчам” постајала је све хаотичнија. Реформе које су спроводили мимо упутстава из Москве Тараки и Амин, све више су уводиле Авганистан у зачарани круг хаоса. Убрзани левичарски експерименти на тлу Авганистана чије друштво се налазило на нивоу раног феудализма, довело је до низа побуна предвођених исламистима, таласа избеглица у Пакистану, који ће касније чинити окосницу борбене силе против социјалистичке владе и Совјетске Армије. Када је реч о периоду од априлског пуча до совјетске интервенције, дипломатска и информативна активност везана за Авганистан знатно је опала. Дешавања у Авганистану нису била интересантна за југословенско вођство у овом периоду.

Приликом посете члана председништва Александра Грличка Чехословачкој, дошло је до разговора о ситуацији у Авганистану са чланом председништва и секретаром ЦК КП Чехословачке Василом Билагом.⁷² Билаго је истакао да Чехословачка одржава добре везе са Авганистаном и да подржавају Таракија. Није му било јасно због чега је тако оштар прогон припадника опозиције. Рекао је да су у Чехословачкој дали политички азил амбасадору који је припадник прогоњене фракције, уз напомену да се не може бавити политичким деловањем. Изнео је да су могуће промене у Авганистану.⁷³ Све ово је додатно збунило југословенску страну.

Наредни извештај из Кабула био је везан је за политичке промене у Авганистану, стигао је тек након годину дана и односио се на унутарструктурне промене. Извештај је говорио о томе да су промене под вођством Амина оштре, мада је југословенски дипломата оцењивао њих као позитивне, нарочито у активностима партије. У том тренутку из ЦК су били искључени најближи сарадници Таракија. Стање у армији истицало се као ровито, као пример аутор је навео побуна у 7. дивизији наомак Кабула. У овом контексту било је истакнуто да је командант копнене војске Совјетског Савеза тајно стигао у

⁷² Васили Билаго, припадао је тврдој линији комуниста Чехословачке. У време кризе 1968. подржавао је совјетску интервенцију у тој земљи.

⁷³ АЈ, СК СКЈ, IX, s/a-327, Izveštaj o poseti člana predsedništva СК СКЈ Dr. Alekandara Grličkova ČSSR od 21. do 25. januara 1979. str.10-11.

Авганистан и да се број саветника и совјетских трупа уопште увећао. Доста неочекивано и недоследно (што је иначе често било типично за југословенски дипломатски извештаји) на крају извештаја поред свих похвала на рачун Амина, било истакнуто да му авганистански народ не верује, а вероватно ни Совјети.⁷⁴ Прави разлог изненадног повећања трупа, те размештања неких од најелитних јединица Совјетске Армије и КГБ сазнаће се кроз месец дана.

Југословенске службе спољних послова интензивно су пратиле промене у Авганистану у току Саур револуције. Брзо престојавање Авганистана из статуса несврстаности у статус совјетског савезника, негетивно је дочекан у Југославији. Истина ове промене на почетку нису биле радикалне. Међутим јасно се види да је Југославија подржавала сваку струју која је што више била независна у односу на СССР и земље социјалистичког блока. У току еволуције политичких процеса у Авганистану на власт је дошао Амин у коме је Југославија видела политичара који ће поћи путем независније политике, те изражавала скепсу за опозицију која је била прогоњена од стране њега. Ова линија политике наставиће се и након почетка интервенције. Југословенска политика према Авганистану зацртана у време Титове посете краљу Захиру настављала се као јасна формула „боље несврстан Авганистан, него социјалистички Авганистан“.

Историјат југословенско-авганистанских односа после децембра 1979.

Односи Југославије и Авганистана након совјетске интервенције захладнели су на још већем нивоу него након Саур револуције у априлу 1978.. Ако се сматрало да се Авганистан нагло приближио Совјетском Савезу након промене 1978. сада је било јасно да је у потпуности у совјетском загрљају. Последњи којег је Југославија окарактерисала као присталицу какве такве несврстаности био је Амин који је сада био уклоњен.

О некаквој партијској, дипломатској а камоли економској сарадњи тешко да је могло бити говора. И ако је у више наврата Анахита Ратембзад говорила о позитивним аспектима совјетске интервенције односи између Југославије и Авганистана ће захладнети. Треба нагласити да Југославија није водила радикалну политику према авганистанском руководству, колико према совјетској интервенцији која је рушила

⁷⁴ AJ, KPR, I, 5-b/7-3, Promene u Avganistanu, Beograd, 28. novembar 1979. str. 1-4.

„идеолошки“ концепт не мешања формулисан од стране Југославије и неких чланица Несврстаних.

У писму упућеном у септембру 1980. године, Анахита Ратембзад је нашироко објаснила позицију Авганистана и политичке интриге унутар земље из перспективе нове власти успостављене са Кармалом на челу, којој је и она припадала⁷⁵. Истакла је више пута да је совјетска интервенција спасила Авганистан од завера околних земаља.⁷⁶ За Југославију овакви ставови су били наравно неприхватљиви и она је настављала да се држи свог укопаног става о не мешању, осим ако то није нарушавало њене интересе како ћемо видети у неким случајевима.

У разговору са Анахитом Ратембзад у септемберу 1980., Милош Минић се сусрео са истим аргументима које су упућене и у писму СКЈ само у проширеној и „боље образложеној“ варијанти. Анахита је истакла да је Амин агент америчког империјализма, који је припремао терен за страну инвазију на Авганистан. План је разрађивао са Пакистаном, Ираном и реакционарни арапским државама. Наводно је документ о његовом избацивању из партије био припремљен али је тада убијен Кајбер (високи члан НДПА) и да Амин није одмах затворен, после чега је издао наредбу о подизању Саур револуције⁷⁷. Они „сада поседују доказ“ да је Кајбер убијен намерно. План је по Анахитиним речима био да се Авганистан подели између Пакистана и Ирана те да би то био чилеански сценарио у Азији.⁷⁸ Анахита је саопштила да ће се ограничени контингент совјетске војске који се налази у њеној земљи повући чим зато престане потреба, јер сам Авганистан не може да се одбрани од империјалистичких насртаја. Истакла је да поштује дело Тита, те да

⁷⁵ А.Ратембзад била је и у личним (приватним) односима са Б.Кармалом. А.Майоров, *Правда об Афганской войне*, Москва, 1996, с.20.

⁷⁶ АЈ, А СК СКЈ, IX, 7/7.

⁷⁷ Ову верзију активно је разрађивала совјетска тајна полиција. Питомац Колумбијског универзитета Х.Амин који је био у САД на мастер студијама 1957-1958., а после на докторским 1962-1965. изазивао је сумњу КГБ који је дошао до података о његовим везама са ЦИА. В.Широнин, КГБ - ЦРУ. Секретные пружины перестройки, Москва, 1997.

⁷⁸ АЈ, А СК СКЈ, IX, 7/7, Zabeleska o razgovoru clana predsednistva CK SKJ Milosa Minica I clana Politbiroa NDP Avganistana dr. Anahite Ratembzad, 30. septembra. 1980. godine., str. 3

Авганистан такође жели да буде на путу несврстаности.⁷⁹ Минић је саопштио да Југославија не може да легализује закон џунгле земаља лагера о интервенцијама и да је због тога дигла глас против интервенције.⁸⁰

Након совјетске интервенције крајем 1979. југословенска дипломатија радикализује свој став у односу на Авганистан и доследно се држи своје доктрине о не мешању земаља у послове других држава, те се сврстава у потпуности уз земље које осуђују совјетску интервенцију и поред апела од неких високих чланова НДПА да ситуација није таква да Југославија треба да се држи свог концепта политике.

⁷⁹ Isto, str. 5

⁸⁰ Isto. str. 7

Поглавље 3. Оцена догађаја у Авганистану у Југославији.

Однос југословенске дипломатије према совјетској интервенцији у Авганистану

Недоумице око стварних разлога интервенције СССР у Авганистану трајали су и даље. Нема никакве сумње да су Тараки и Амин, а затим и само Амин начинили низ погрешних потеза на унутрашњем плану које су довеле земљу у латентно стање грађанског рата, поред изричитог упозорења из Москве да прекину што пре левичарење у реформама, које су вође Афганске револуције правдали опонашањем совјетског искуства. Верзија о томе да је Амин агент америчког империјализма који је намерно спроводио реформе тако да дође до хаоса и подривања социјалистичких реформи, свакако је једна од оних која је фигурирала приликом доношења одлуке о интервенцији, као и могући долазак САД након тога (постављање ракета и система електронских дејстава).⁸¹

Након совјетске интервенције и подмуклог убиства Х.Амина, светска јавност се узбуркала. Почеле су да се формирају групе земаља, које су изражавале различите ставове након догађаја. На скупштини Уједињених Нација дошло је до велике поларизације.

На самом почетку интервенције, амбасадор Родионов, обавестио је председника СИБ Веселина Ђурановића о преласку совјетских трупа у Авганистан, као и да је СА ступила на територију Авганистана на позив њихове владе. Ситуација је и даље била нејасна, у разговору су се помињали сукоби на граници са Пакистаном и убацивање оружја. Родионов је истакао да нема прецизне информације, рекао је да се нада да ће односи две земље и даље бити добри.⁸²

Два дана након тога, Заменик савезног секретаријата Милорад Пешић, примио је Родионова поводом дешавања у Авганистану и поруке коју је упутила Москва Југославији. Саопштио је да Југославија не подржава интервенције било које природе, те

⁸¹ O.A. Vestad, *Nav. delo*, str. 434.

⁸² AJ, KPR, I, 5-b/99-31, Beleska o razgovoru predesednika Saveznog izvrnog veka Veselina Djuranovica, sa ambasadorom SSSR, N. A. Rodionovom 28. 12. 1979. str. 1-2.

да би овај акт могао да доведе до извесног расцепа у покрету Несврстаних око питања интервенције.⁸³

Након довољно примљених информација, Југославија је формулисала свој званични став о томе да је Авганистан несврстана земља те да је Југославија забринута због мешања у унутрашње ствари друге земље, да употреба силе у другим земљама не доприноси смиривању ситуације у свету, за који се покрет несврстаних залаже.⁸⁴

Одмах су регистроване земље које су стајале на екстремним ставовима, подршке и противљења. Земље попут Вијетнама, Анголе, Кубе и Индије су дале подршку интервенцији.⁸⁵ Извештај из Кувајта давао је недвосмислену информацију о томе да ће Кувајт заједно са С. Арабијом помагати муслиманске „револуционаре“ у Авганистану. У исто време кинески министар спољних послова отпутовао је у Пакистан како би разрадили план помоћи. Из изјаве америчког министра одбране Брауна, било је јасно да Пакистан постаје прво подручје садејства САД и Кине у афганском предпољу, што је закључио југословенски дипломата из Пекинга.⁸⁶ Поларизација земаља за предстојећи сукоб у Авганистану, формулисана је у првих месец дана, након интервенције.

Ставови Југославије и САД по питању догађаја у Авганистану су били истоветни. Југославија која је кроз призму рата у Авганистану, настављала битку у покрету Несврстаних са земљама блиским лагеру, те САД која је желела да земље Несврстаних држи што даље од Совјетског Савеза. У разговору југословенског амбасадора Лончара са државним секретаром САД Венсом, Венс је истакао да је југословенски став поводом акције у Авганистану веома запажен. Саопштио је да ће политика СССР много зависити од става земаља у свету, те да Совјети нису очекивали овакву реакцију. Залагао се за продубљивање економских односа са Југославијом. У разговору је поменута и војна сарадња те како су САД спремне да разговарају о неким новим система.⁸⁷

⁸³ AJ, KPR, I, 5-b/99-31, Zabeleska o razgovoru Zamenika saveznog sekretara druga Milorada Pesica sa ambasadorom SSSR-a u SFRJ, drugom N. Rodionovim, na dan 30.12. 1979..

⁸⁴ Isto, Saopštenje saveznog sekretarijata za inostrane poslove o dogadjajima u Avganistanu

⁸⁵ AJ, KPR, I,5-b/7-3, Situacija oko Avganistana. str.1..

⁸⁶ Isto, str. 2-3.

⁸⁷ AJ, KPR, I,5-b/104-24, Razgovor ambassador Lončara sa državnim sekretarom Vensom. 1-3.

У даљим разговорима са помоћником државног секретара за иностране послове Вестом, Лончар се интересовао за покрете совјетских трупа. Вест је нагласио да су ти покрети везани за дешавања у Азији и да се део снага из Европе повлачи у дубину територије. Амерички дипломата је нагласио да би САД браниле Југославију, Западни Берлин и Финску у случају совјетског напада, што је за југословенски страну изгледало претеривањем.⁸⁸

С обзиром да је ситуација почела да се кристалише и тема Авганистана била све актуелнија, комисија за међународне односе почела је да разматра улогу и позиције Југославије али и унутрашња преиспитивања. Први такав пример био је Међународни скуп студената. Један о чланова комисије поставио је питање како се треба понашати на таквим скуповима с обзиром да велики број земаља(учесница) подржавају интервенцију у Авганистану. Сматрао је да треба јасно ставити до знања да је Југославија против таквих акција, јер они у перспективи угрожавају њену независност.⁸⁹

Оно што је интересантно да сама СКЈ није знала стање у својим редовима када је реч о интервенцији у Авганистану и формулисању политике. Још раније са страхом је било примећено да у СКЈ постоје догматске снаге које прикривено подржавају совјетску доктрину. Александар Грличков, председник комисије истакао је, да је у партију потребно унети више „демократичности“, те пустити чланове да се изјасне о текућим питањима како би се обзнанила права кретања унутар СКЈ. Наводио је пример КП Шпаније која је у проценат знала ставове у својим редовима о одређеној теми, конкретно о Авганистану, а сама СКЈ није знала колико чланова подржава званични став партије и државе.⁹⁰

Б.Милошевић⁹¹ је отишао још даље у формулацији совјетске политике у Авганистану. Тврдио је да су све те пароле о интернационализму еуфимизми, који треба да прикрију једну великодржавничку политику која доноси до изражаја у Авганистану.⁹²

⁸⁸ AJ, KPR, I,5-b/104-24, Razgovor ambasadora Lončara sa pomoćnikom državnog sekretara za inostrane poslove .SAD, Dž. Vestom.

⁸⁹ AJ, K-26, A CK SKJ, IX, S/a-336,9/6 BB.

⁹⁰ AJ,K-26,A CK SKJ, IX, S/a-337, str.128-129.

⁹¹ Брат будућег председника СРЈ Слободана Милошевића.

⁹² AJ,K-26,A CK SKJ, IX, S/a-337, str. 211.

Када је реч о великодржавничкој политици и Авганистану, омиљено поређење оних који су оптуживали Совјете за агресију су циљеви царске Русије у 19. веку која се за овај простор надметала са В. Британијом. Идеолошка природа сукоба није постојала у очима југословенских комуниста. Политичари и аналитичари, новинари, а како ћемо видети касније и војни аналитичари, су готово сви били сложни да је у питању продор ка топлим морима, гасна и нафтна налазишта и један велики геополитички искорак са чисто великодржавничким намерама.

Постојале су и оне снаге које су сматрале да Несврстани штете социјализму као светском процесу. Неназвана група тврдолинијаша и догмата у СКЈ, која је била поменута у дискусији, сматрала је, да је југословенска политика несврставања безперспективна, да је суштина покрета Несврстаних у антисовјетизму и да Југославија треба да се веже за Источни блок.⁹³ Такође, приликом формулисања спољнополитичке доктрине СКЈ, истицало се да треба заборавити термин социјалистички интернационализам, над којим монопол имају Совјети и којима је стајао у уставу.⁹⁴

На самом почетку интервенције, првих недеља и месеци, Југославија је вршила врло активну сондажу чланица Несврстаних, као и комунистичких и социјалистичких партија широм Европе и света, око њиховог става везаног за интервенцију. Оно што ће бити откривено је шароликост, међутим на изненађење југословенских политичара, велики део земаља, као и компартија приклонио се интервенцији сматрајући је позитивном из аспекта ширења социјализма и антиимперијализма. Земље са „прогресивним“ како су њих звали Совјети режимима Трећег света које је СССР активно помагао, углавном су се сврстале за подршку интервенцији.

Сондажа комунистичких партија била је врло активна. На многим местима југословенски комунисти ће се наћи у замци својих идеја о несврстаности и неинтервенционизму. Три тачке спотицања су главне у овом периоду за спољну политику СФРЈ, „ужасно лоша“ совјетска интервенција у Авганистану, „лоша“ вијетнамска у Камбоџи и „не толико лоша“ кинеска у Вијетнаму.

⁹³ AJ,K-26,A CK SKJ, IX, S/a-337, Rezime aktivnosti u SKJ na sprovodjenju stavova I odluka Desetog kongresa SKJ u medjunarodnim pitanjima. str. 9 I 10.

⁹⁴ Isto, str.13/1

Већ у јануару 1980. обављени су разговори са представницима КП Италије, која је делила сличне ставове као и Југославија о Авганистану. Треба нагласити да су се у овом периоду италијански комунисти много више приближили еврокомунизму и социјалдемократији, правећи веће одстојање од пре свега лењинизма. У разговору Душана Драгосавца са представницима италијанских комуниста, Буфалини је истакао да се у Авганистану ради о отвореној инвазији.⁹⁵ Када је реч о ставовима КП Пољске, они су били отворени и нису истрчавали са подршком. СССР се није консултовао нити са једном од чланица ВУ, те да је овај потез за све њих био изненађење⁹⁶. Дисидентски покрет је у Пољској и антисовјетизам су ојачали, због чега су морали да појачају хапшења непријатеља власти. Такође истакли су, да се плаше проблема у економским односима са Америком око испорука сировина, као и односа са земљама произвођачима нафте које су осудиле агресију.⁹⁷

У априлу месецу, Југославија је испред СКЈ послала свог представника у Француску, Махмута Бакалија, да изврши сондажу француских комуниста, по питању Авганистана и осталих кризних жаришта. За разлику од италијанских комуниста, француски комунисти су били ближе ставовима СССР. Истацали су да подржавају интервенцију Вијетнама у Камбоџи јер Вијетнамци спашавају народ од терора Пол Пота. Такође када је у питању Авганистан, сматрали су да је у питању испуњење „интернационалног дуга“ помоћи братској социјалистичкој влади. На питање Бакалија, да ли би подржали напад на Југославију, Грамец је одговорио не, јер случајеви нису никако исти.⁹⁸ Бакали је по повратку реферисао да су француски комунисти сакупили преко 50 000 потписа за подршку совјетској интервенцији у Авганистану, стога је Бакали по повратку обавестио комисију да негативно оцењује, веома просовјетску политику

⁹⁵ Isto, Zabeleska o razgovoru predstavnistva CK SKJ dr. Dusana Dragosavca sa predstavnicima KP Italije 14. januara 1980., str. 5.

⁹⁶ Ипак морамо да приметимо да Чеси, Словаци, Пољаци, Мађари, Бугари и други мали учесници Варшавског пакта нису добили захтев да пошаљу своје трупе у Авганистан. Након две деценије већ у оквиру НАТО-а све државе источне Европе су морале да учествују у Авганистанском рату без изузетака.

⁹⁷ AJ, KPR I-5-b/7-3, Situacija oko Avganistana, Varsava, str. 4-5

⁹⁸ AJ, K-26, A CK SKJ, IX, S/a-338, str. 3/2 MV.

француских комуниста.⁹⁹ Закључак комисије био је, да француска КП, стоји на позицијама пролетерског интернационализма у совјетској варијанти, што је готово у потпуности савијује са ставовима КПСС,¹⁰⁰ који Југославију, истиче се, сматра ревизионистичком, што стоји у програму КПСС.¹⁰¹ На седници је речено да су позиције Југославије код Камбоџе и Авганистана често слабе. Наведено је најрадикалније прозивање једног совјетског доктора наука, који је на правном факултету у Београду, оптужио Југославију, да подржава режим Пол Пота који је убио 3,5 милиона људи.¹⁰²

Вршећи провере и код пријатељских земаља међу прогресивним режимима, Југославија је наилазила на моћне позиције Совјета. За разлику од Ирака, где се Садам Хусеин јавно декларисао против агресије и осудио је, у Сирији, поузданом совјетском савезнику, ствар је тумачена другачије. Сиријци су рекли да ни у чему не верују Западној Европи, коју сматрају превише економски зависном од САД. Супротстављали су се ставу Југославије, да се у (Западној) Европи дешавају позитивне политичке промене у правцу слабљења капитализма.¹⁰³ Када је реч о Авганистану, Сиријци су оптуживали Југославију да изједначава блокове. То су напомињали при сваком контакту са Југословенима.¹⁰⁴ Позиција Сиријаца је била једноставна, што се тиче Југословена, Сиријци су добијали оружје од СССР-а и они су њихови пријатељи. Истицали су да Југословени требају да имају разумевања за такве позиције земље. Југословенски дипломату су претпостављали да Сиријци нису били одушевљени са интервенцијом, међутим покушавали су да ствари су гледају шире у перспективи развоја социјализма.¹⁰⁵ Они су подржавали интервенцију, јер бити против СССР-а, значило је бити на страни

⁹⁹ Isto, str. 4/4 SS.

¹⁰⁰ Isto, str. 16/3 SS.

¹⁰¹ Isto, str. 20/1 S.G.

¹⁰² Isto, str. 15/2 S. G, 15/3 S.G.

¹⁰³ AJ, K-26, A CK SKJ, IX, S/a-339, str. 2/2 SS

¹⁰⁴ Isto, str. 2/3 SS.

¹⁰⁵ Isto, str. 2/4 SS.

САД и Израела. Инсистирали су на томе да Запад жели да подели свет по питању интервенције, као и арапски свет.¹⁰⁶

У марту месецу 1980. године, стигло је писмо бивше амбасадорке Авганистана у Југославији, а сада чланице Политбироа НДПА, Анахите Ратембзад, која се захвалила на гостопримству. Амбасадорка је истакла да је Совјетски Савез спасао Авганистан од диктатуре Амина, крвожедног убице и диктатора, који је злоупотребио пријатељство Совјетског Савеза. Апеловала је на комунисте у Југославији да не подлежу империјалистичкој пропаганди која се обрушила против Авганистана и Саур револуције. На крају писма је написала, да мотив слања писма, је да ниједан револуционар не може да буде индеферентан пред идеолошким и политичким јуришом против Авганистана.¹⁰⁷

Међутим, само месец дана касније, југословенски комунисти су изразили другачије мишљење. Савезни секретаријат је желео да честита Авганистану дан Саур револуције међути председник комисије Грличко је изнео став да се са тиме не слаже, јер би Совјети и Авганистан разгласили на сва уста, после чега би досадашња позиција Југославије, била покопана на међународном плану.¹⁰⁸ Већ у првих неколико недеља и месеци у потпуности се кристалише југословенска политика око кључних конфликтних тачака у свету. Трагање за „идеолошким“ истомишљеницима у оквиру Несврстаних али и шире, настављао се интензивно у првој години интервенције.

КП Шри Ланке чврсто је подржала совјетску интервенцију у Авганистану, као и вијетнамску у Камбоџи. Величали су улогу СССР у свету. Сматрали су да је авганистанска револуција велики искорак за човечанство.¹⁰⁹ Александар Грличко је истакао да је већина КП у свету просовјетски оријентисана. Истакао је, да када би Југославија почела да их тријажира, свела би своју сарадњу на мали број ком партија.¹¹⁰ Став, који је формулисала

¹⁰⁶ АЈ, К-26, А СК СЈ, IX, S/a-339, Izvestaj o boravku delegacije SKJ u Siriji – od 6. do 11. aprila 1980, str.9-10.

¹⁰⁷ АЈ, А СК СЈ, IX, 7/6, Pismo upuceno komunistickim i radnickim partijama, Predsednistvu Saveza Komunista Jugoslavije, str. 2-4.

¹⁰⁸ АЈ, К-26, А СК СЈ, IX, S/a-338, str. 9/4 MV.

¹⁰⁹ АЈ, К-26, А СК СЈ, IX, S/a-339, str.7/1 S-G,6/7 AZ.

¹¹⁰ Isto, str. 9/2 LJK.

СКЈ и комисија за међународне односе, био је напор да се совјетски интервенционизам пореди са америчким покушајима да спрече деколонизацију. Тиме су се опет два блока стављала у исту равн, док су наводно Југославија и део Несврстаних који следе њену политику, једино на правој страни.¹¹¹

Прави страхови СКЈ, формулисали су се на седницама комисије за међународне односе. На конференцији у Хавани, водила се велика битка између „радикала“ у оквиру покрета и Несврстаних који су заступали позиције СКЈ. И након конференције а и коју годину касније, опасност да земље лагера привуку Несврстане на своју страну, истицала се као главна претња. Антиимперијализам Несврстаних није доживљаван исто као и совјетски, који су сматрали чисто великодржавничком политиком.¹¹² Однос са западним земљама се поправљао, јер су и оне дошле до “отрежњења” након интервенције.¹¹³ Овакав однос према западним земаља које су све више у синергији са делом Несврстаних које предводи Југославија имао је и свој прагматични и економски део. На седници у фебруару истакнуто је да „ми живимо 80% на западној технологији, 90% спољног дуга је на западу”,¹¹⁴ те „да Југославија мора да исплати спољни дуг од 17 милијарди долара, да не могу као Руси да воде рат у Авганистану а у исто време отплаћују дуг, што збуњује цело европско банкарство“.¹¹⁵

Доступност грађе до 1985. године не дозвољава увид у међупартијску сарадњу Југославије и Авганистана након 1985., међутим и сама сарадња до 1985. потврђује претпоставку са почетка рада о томе да је та сарадња била готово ништавна. Позиције Југославије и оштра супротност у односу на примарне савезнике и ставове у оквиру формулисања политике су главни разлози. Након разговора Анахите и Минића у септембру 1980. уследило је писмо НДП Авганистана упућено СКЈ поводом славља двадесетогодишњице оснивања партије, тек у новембру 1984. У писму на енглеском се

¹¹¹ Isto, str. 16/6 RS.

¹¹² Isto, str. 17/1 J-B.

¹¹³ Isto, str. 17/3 J-B.

¹¹⁴ AJ, K-26, A CK SKJ, IX, S/a-337, str. 148.

¹¹⁵ Isto, str. 149.

оčekивало се да ће југословенски другови упутити честитку Авганистану поводом овог великог празника.¹¹⁶

Земља која је помно пратила дешавања у Авганистану због свог суседа Пакистана била је Индија. Југословенски представници су извршили сондажу како званичног става Индије тако и става КП Индије. Резултат је био прилично истоветан. Индијци су ствари као и већина осталих посматрали геополитички и интересно. Њихов став се формулисао углавном везано за политику Пакистана и односом Индије са СССР-ом који је био интензиван. Представници Индије то су формулисали кратко. Индија у начелу подржава совјетску интервенцију у Авганистану, оправдавајући је мешањем Пакистана у послове Авганистана. Сматрали су да би се Совјети повукли из Авганистана када би постојале гаранције Запада да се Пакистан неће мешати. Нису сматрали да је Кармал дугорочно решење. Такође као важан аргумент истакли су да се боје стварања исламистичког блока држава.¹¹⁷ Став КП Индије поводом исте ствари био је да Совјети треба да се повуку из Авганистана али да Американци треба да престану да наоружавају Пакистан, што је са југословенске стране оцењено као наивно.¹¹⁸

Посета Бранка Микулића Етиопији била је првенствено ради сондаже. Као и у случају осталих земаља које су зависиле од помоћи Совјета, тако је и Менгисту изражавао став „на линији“ подржавајући интервенцију у Авганистану и Камбоџи. Речено је да то раде јер их Совјети помажу али да се надају независнијем курсу у будућности.¹¹⁹ Микулић је рекао да је јасно због чега Менгисту подржава Совјете у Авганистану, јер је једна таква интервенција је спасила револуцију у Етиопији садејством Совјета и Кубанаца. Саопштио је да се у Етиопији налазило 15 000 Кубанских војника, као и око 7000 совјетских и источнонемачких саветника.¹²⁰ Закључио је да не би требало разврставати земље на

¹¹⁶ AJ, A CK SKJ, IX, ,7/7, Centralni komitet Saveza Komunista Jugoslavije-medjunarodno odeljenje-, str. 2.

¹¹⁷ AJ, K-26, A CK SKJ, IX, S/a-340, str. 1/6 SG.

¹¹⁸ AJ, K-26, A CK SKJ, IX, S/a-339, str. 8/4 SS.

¹¹⁹ AJ, K-27, A CK SKJ, IX, s/a-343, str. 3/4 RS.

¹²⁰ Isto, str. 3/10 RG.

лагерске и не лагерске, јер су те земље силом прилика принуђене да траже помоћ од Совјета а након тога новац са Запада.¹²¹

Наводећи да СССР јача своје позиције у Авганистану преко рата Ирака и Ирана,¹²² Бора Милошевић је рекао да Југославија не би требала да назива агресијом напад Ирака на Иран, но да се залаже за мир, јер Југославија има велике економске интересе у Ираку.¹²³ Истакао је да Југославија увози око 60% нафте из Ирака.¹²⁴ На оваквим и сличним примерима се савршено кристалише позиција југословенске спољне политике, дефинисано Лењином “политика је сконцентрисани израз економије”¹²⁵.

Када је реч о земљама у окружењу, Југославија није наишла на разумевање за свој став, осим код КП Италије као што је већ речено. Приликом посете Мађарској Александар Грличко је разговарао са Ђенешом¹²⁶, који је рекао да је сукоб у Авганистану добио на значају у контексту ирачко-иранског рата, те да аргументи Совјетског Савеза у контексту сопствене безбедности стоје.¹²⁷

Став Чаушескуа поводом Авганистана био је нешто мекши. Чаушеску је рекао да постоје разлике између Румуније и СССР када је у питању Авганистан, мада се у начелу Румунија слаже са политиком Совјета.¹²⁸ Примећено је да Чаушеску није упутио ниједну озбиљну критику на рачун СССР-а и бираним речима је изложио где се СССР и Румунија не слажу.¹²⁹

¹²¹ Isto, str. 4/5 RS.

¹²² Isto. str. 7/1 MB

¹²³ Isto, str. 7/3 MB.

¹²⁴ Isto, 8/7 LJ-A

¹²⁵ V.I. Lenjin, *Dela*, tom 33(novembar 1920-mart 1921), Politika i ekonomika dijalektika i eklekticism, Beograd, 1976. str. 230

¹²⁶ Секретар Централног комитета Мађарске социјалистичке радничке партије.

¹²⁷ AJ, K-27, A CK SKJ, IX, s/a-343, Informacija o razgovorima clana predsednistva CK SKJ Aleksandra Grlickova 29. I 30. oktobra 1980. godine u Budimpesti. str. 14

¹²⁸ AJ, K-27, A CK SKJ, IX, s/a-343, Izvestaj o poseti generalnog sekretara Rumunske KP I predsednika SR Nikole Causeskua Jugoslaviji(partijski deo). str. 11. I 12.

¹²⁹ Isto. str. 20

Приликом посете Аустрији и КП Аустрије, Стане Доланц је оценио да је ова партија без већег утицаја. Што се тиче њеног става око Авганистана, он је био формулисан кроз кризу у Пољској. Аустријски комунисти су подржавали да се побуна у Пољској сломи силом, јер не постоји други начин да се спречи контрареволуција. Према томе њихов став око Авганистана био је потпуно на совјетској линији.¹³⁰

Посета југословенске делегације Анголи имала је два важна циља, опипавање пулса Анголе за привредну и војну сарадњу, првенствено снабдевање Југославије нафтом, а друга провера ставова Анголе у односу на текућа кретања у свету, пре свега Авганистан и Камбоџа. Као и у претходним случајевима, југословенска делегација на челу са Микулићем наишла је на истоветне позиције као совјетске и кубанске у односу на Авганистан и Камбоџу.¹³¹ Једноставно револуционарна власт у Анголи као и у Етиопији не би опстала без совјетске и кубанске помоћи. Потврда шаблона настављала се од земље до земље. Приликом посете Јужном Јемену, који су помагали Совјети, Југословени су добили исти одговор. Представници Јемена су образложили да је немогуће поредити СССР и САД, те да су односи са Совјетским Савезом специјални и стратешки.¹³²

КП Колумбије, која је добијала извесну помоћ од СССР као и већина левих покрета у Л. Америци, такође се изјаснила да подржава интервенцију СССР у Авганистану. Приликом посете делегације СКЈ тринаестом конгресу КПК, колумбијски комунисти истакли су да совјетска интервенција продужава постојање авганистанске револуције.¹³³ Са друге стране Комунистичка партија Мексика која се налазила под снажним утицајем троцкистичког крила осудила је агресију Совјета, држећи се од раније својих ставова када је осудила и совјетску интервенцију у Чехословачкој 1968.¹³⁴

¹³⁰ AJ, K-27, A CK SKJ, IX, s/a-345.

¹³¹ AJ, K-28, A CK SKJ, s/a-347, str. 2/16 LJK

¹³² AJ, K-27, A CK SKJ, IX, s/a-343, Izveštaj o boravku delegacije SKJ u NDR Jemen od 30. septembra do 3. oktobra 1980. godine. str. 17.

¹³³ AJ, K-27, A CK SKJ, IX, s/a-345, Izveštaj o prisustvovanju delegacije SKJ na Trinaestom kongresu Kolumbijske Komunisticke Partije, održanom u Bogoti, od 7. do 11. novembra 1980. godine. , str.13.

¹³⁴ Isto, str. 7

Нешто више разумевања југословенска спољна политика нашла је у азијским земљама, пре свега Кини која је у овом периоду окорело била супротстављена СССР-у до те мере да су сматрали да су Совјети већа претња од САД по светски мир.¹³⁵ Кина је изразила став, да дели мишљење са СКЈ о Авганистану и Камбоџи,¹³⁶ дајући оцену да је СССР претерао у Авганистану, Камбоџи и Лаосу на своју штету, те да ће морати да се повуче ако се отпор настави.¹³⁷ Приликом разговора Петра Стамболића са представником КП Јапана у Пјонгјангу 11. октобра, Нишизава је рекао да је у Авганистану у питању отворена агресија стране силе.¹³⁸ Изгледало је да спонзорско опредељење увек надмашивало идеолошке разлике између појединих комунистичког партија у свету.

Током прве и друге године авганистанског сукоба и совјетске интервенције, светски медији били су заокупљени совјетском интервенцијом. Оне земље које су биле против совјетске доктрине покушавале су на све начине да дискредитују совјетску интервенцију путем публицистике, медија, кинематографије итд. Но након две године рата, свет се на њега навикао као на реалност која постоји, која ће трајати у неком дужем периоду. С тога су се медијска гласила Авганистаном бавила доста мање агресивно, осим код оних земаља које су биле директни или индиректни учесници у рату. Југославија је пратила светске трендове, те се о Авганистану расправљало све мање из аспекта осуде или одобравања, а све више из геополитичког и аналитичког угла. Југославија у ово време запада у прве економске кризе и несташнице, у Пољској избијају побуне подржане од стране Запада, те се у ужем кругу југословенске анатилике расправљало о могућим последицама и опцијама унутар југословенског друштва у сличним ситуацијама. Већ у ово време се постављало питање перспективе Југославије као несврстане земље и њене сврсисходности и потребе у свету, пре свега из перспективе супер сила.

¹³⁵ AJ, K-27A CK SKJ, IX, s/a-345, Informacija o poseti delegacije KP Kine nasoj zemlji, koju je predvodio član Politbiroa I Sekretarijata CK KP Kine Peng Čung(Peng Čhong) od 7. do 15. oktobra 1980. godine, str.24.

¹³⁶ Isto, str. 23

¹³⁷ Isto. str. 30

¹³⁸ AJ, K-27, A CK SKJ, IX, s/a-345, Zabeleska o razgooru clana Predcenistva CK SKJ I clana predsednistva SFRJ Petra Stamoblica sa zamenom predsednika Predsednistva KP Japana Tomijom Nisizavom u Pjongjangu 11. oktobra 1980. str. 2

У току 1980. и 1981. још увек се одвијала сондажа става земаља и разних партија у свету око совјетске интервенције, свакако доста мање агресивно. Истрајавајући на својим ставовима о неинтервенцији и осуди пролетерског интернационализма који подразумева војна решења, а нарочито после искустава из конференције у Хавани, Југославију и земље лагера као и њихове присталице из несврстаних, делио је све већи јаз.

Много важније ствари за Југославију одвијале су се на пољу економије, те дешавањима у Европи. Можда најбоље подељеност Југославије илуструје њен увозно извозни биланс остварен са Западом и СССР. Од 1. до 23. марта 1981. године. Југославија је извезла у Италију, Француску, Немачку и САД робе у вредности за 4 878 000 динара, а у Совјетски Савез (без других земаља источног блока) око 5 милиона. Са друге стране увоз из земаља Запада износио је 9 433 000 а из СССР (без других земаља источног блока) 4 177 000 динара.¹³⁹ Јасно је из овог пресека но и из других, да је Југославија имала негативни трговински биланс са земљама Запада, а раније је поменуто да је и 90% њеног дуга било на Западу. Југославија је морала да ублажава свој став према Истоку да исплати обавезе према Западу.

Југославија је настављала свој спољнополитички искорак ка Кини која је имала исте ставове као и Југославија по питању Авганистана и вијетнамске интервенције у Камбоџи. За разлику од СФРЈ, Кина је била активни учесник у саботирању совјетске политике у кооперацији са САД и њеним савезницима. Приликом посете делегације Савеза комуниста Југославије, која је на позив ЦК КП Кине дошла, Ли Хисијен је дао оцену да преко Авганистана Совјети нападају Европу заобилазном стратегијом.¹⁴⁰ Кинези су се залагали за то, да се притисци на СССР наставе док не дође до потпуног повлачења из Авганистана.¹⁴¹

Са друге стране совјетски утицај на КП земаља несврстаних, био је изузетно јак као и на почетку интервенције. У материјалу за припреме конференције, даване су оцене да су несврстани у кризи, јер већина КП земаља чланица Несврстаних подржава совјетску

¹³⁹ AJ, K-29 IX, s/a-349-353; CK SKJ, IX, s/a-349.

¹⁴⁰ AJ, K-29, A CK SKJ, s/a-350, str. 17.

¹⁴¹ Isto, str. 18.

интервенцију.¹⁴² Даље се анализом гласања и позиција у Несврстанима дошло до закључка да су земље „радикали“ за интервенцију, док је десне земље осуђују, те „и ми упадосмо у ове десне“.¹⁴³ Неки чланови комисије су почели да умекшавају свој став због чега су предложили да се не лепи етикета ”радикали” земљама које подржавају СССР, јер је у питању њихово унутрашње уређење, већ да се замени термином радикализам.¹⁴⁴ Даље се повела дискусија о југословенској позицији у коме се већ дискутовало о перспективама за опстанак Несврстаних као покрета то јест виђене и алтернативе овом позитивном развоју ситуације. Износило се и виђење да по Марксовој теорији сукоб између социјализма и империјализма води у апокалиптични сукоб. Истакнуто је да шематирање и стављање на стуб срама других земаља не иде у прилог Југославији.¹⁴⁵

У фебруару месецу 1983. оцењено је да се Југославији на Западу још одобравају кредити, из чега се извукли закључак да је Југославија још увек потребна као таква, са својом позицијом. Са друге стране је речено да кредити отварају простор за специјални рат и да се они који мисле другачије “не заваљају да то није тако.”¹⁴⁶

Међутим мимо ових излета сондаже везаних за совјетску интервенцију у току и након 1981., југословенске прогностичаре све је више интересовала перспектива опстанка југословенске позиције. У том смислу, 1983. година може се сматрати преломном. У овом периоду креатори југословенске политике и аналитике сусретали су се са питањима која су директно везана за сличне процесе у Источном блоку или совјетске интервенције у циљу спашавања социјализма силом у земљама трећег света. Сада су морали “да се погледају у очи” и да размишљају о томе, шта би они сами радили у сличној ситуацији ако би до ње дошло у Југославији. Даље и сама позиција Југославије у Несврстанима била је уздрмана.

Перспектива југословенског става, када је у питању спољна политика, била је дискутабилна. Примећено је у току дискусија да се југословенски став све више

¹⁴² K-31, AJ CK SKJ, IX, S/a-360, str. 2/7 SG, 2/8 SG.

¹⁴³ Isto.

¹⁴⁴ Isto, str. 4/10 RS

¹⁴⁵ Isto, 5/6 AZ, 5/10 AZ.

¹⁴⁶ Isto, 9/10 RS

приближавао десничарским државама када су у питању осуде интервенција у Камбоџи, Авганистану и сличним случајевима, због чега се инсистирало да се посебно води рачуна о формулисању саопштења.¹⁴⁷ Речено је да све већи број Несврстаних посматра Југославију као корумпираног члана Запада.¹⁴⁸ Југословенске позиције у свету су све више нападане из правца СССР ка дискредитовању југословенског самоуправљања.¹⁴⁹

Са друге стране са Запада је долазило до “помоћи” која је условљавана десовјетизацијом и децентрализацијом, а у задњој линији и декомунизацијом. Наведен је пример америчке донације прослеђене преко Хелсинкија у висини од 150 000 долара за подручје АП Војводине, но уз услов да се спречи присуство совјетских публикација у библиотекама те аутономне покрајине.¹⁵⁰ Ђука Јулијус новинар политике је пренео забелешке политичког радника Љубомира Палигорића из Мексика већ крајем 1982. и почетком 1983. Извештавао је да Куба и СССР дискредитују позиције Југославије и предвиђају јој пољски сценарио због увођења бонова.¹⁵¹

У самој Југославији постављала су се слична питања. Јоже Смоле на једној од седница поставио је питање како ће Југославија деловати у сличном случају. Упозоравао је да у Југославији постоје догматске снаге(и ако их неименује) које подржавају потез Јерузелског у Пољској, те да би исто поступили и у случају Југославије.¹⁵² Мада се из саме комуникације на седницама комисије за међународне односе јасно види да се на „догматске“ снаге не гледа благонаклоно, очигледан је пораст моћи ових снага услед пораста страха од њих. У дискусијама преовладавају мекши ставови, али се о самим решењима у случају дезинтеграције и могућих сценарија, не говори отворено. Титове речи да „има партију и војску“ не употребљавају се, већ се већина сложила да су се околности битно измениле.

¹⁴⁷ AJ, K-31, A CKJ, IX, S/a-361, str. 2/7 SG 2/8 SG

¹⁴⁸ Isto, str. 6/6 JB

¹⁴⁹ Isto, Inostrana propaganda o Jugoslaviji, str. 11

¹⁵⁰ Isto, str. 9/4 RS

¹⁵¹ Isto, str. 2

¹⁵² AJ, K-31, AJ CKJ, IX, S/a -360. str. 2/12 RR, 2/13 RR

Након совјетске интервенције у Авганистану југословенска спољна политика се у потпуности ставила у исту равн са политиком Запада, Кине и већег броја земаља у свету. Гласање у скупштини УН сврстало је Југославију у „капиталистички“ део света. Са друге стране југословенска идеолошка перспектива чинила се јако лошом. Сондаже КП партија широм света потврдиле су да се Југославија готово одродила од идеје социјализма као светског процеса и да се све више приближавала позицијама Запада. Сличне погледе на интервенцију налазила је код ретких комунистичких партија, које су се у перспективи потпуно одродиле од лењинизма и дошле готово на ниво социјалдемократије. Даље, дошло је до велике подељености у оквиру самог покрета Несврстаних и тихог сукоба између земаља које су више желеле да вежу покрет Несврстаних за идеју социјализма а тиме и за СССР и земље које то нису желеле. Пре свега су се Југославија и Куба виђене као главни ривали. У овом случају југословенска формулација несврстаности такође је ишла на руку политици Запада, од кога су Југословени добили нескривене похвале као и неке економске и технолошке користи. У овом периоду одлично се види та танка линија по којој се кретала југословенска спољна политика, као и ставови унутрашњих фактора чији ће погледи из овог периода имати велики утицај на будуће догађаје у којима ће се Југославија наћи.

Виђење сукоба у Авганистану у југословенској штампи и публицистици.

За разлику од југословенске дипломатије и спољнополитичког курса који је био јасно изражен у границама опрезности, штампа је одражавала далеко агресивније ставове у спољној политици када је у питању совјетска интервенција у Авганистану. Већ на самом почетку интервенције угледни новински листови и часописи су углавном (не увек у потпуности) заузимали ставове чвршће од званичне спољне политике Југославије. Наслови у недељнику НИН попут “Кармалових 25 000 савезника”, „Некролог за детант“, „Мир у сенци тенкова“, „Хладни или врући рат“ наговестили су карактер праћења совјетске интервенције и онога што се дешавало након ње.

Највећи део текстова је груписао уопштене ставове југословенске политике о неправедности интервенције, блоковске поделе, народноослободилачком рату побуњеника(исправном рату) против страних завојевача. Тако специјални извештач НИН-

а Ненад Брикси¹⁵³ (приметан и на седницама КЗМД) написао је текст под насловом „Свети рат против странаца“ са сликом совјетског тенка заробљеног од муџахедина са описом „велики трофеј: побуњеници са заробљеним тенком“.¹⁵⁴ У истом броју може се прочитати текст под насловом „већина је неподмитљива“¹⁵⁵ Јурија Густинчића¹⁵⁶ у коме је истакнуто иступање већине земаља у УН против интервенције, маргинализујући ставове земаља које су гласале против или биле уздржане(око 36 земаља) и наравно представљање истог гласања као тријумф политике несврстаности. Такође се истицало да су земље радикали у оквиру покрета Несврстаних изоловане након гласања у УН.¹⁵⁷ На неки начин сматрало се да су поражене други пут након Конференције у Хавани. Већ у фебруару дошао је нови извештаји из Кабула о великој побуни, у чланку Мирка Кларина¹⁵⁸ доминирају две слике, оборени совјетски хеликоптер на коме се налазе побуњеници и друга слика базара у Кабулу испод које пише „клопка за окупатора“. У истом тексту истиче се да су совјетски војници у главном са хеликоптерима убили више стотина цивила приликом гушења побуне.¹⁵⁹ У наставку недељника Густинчић је написао чланак о случају Рахима Гафурзаја, авганистанског дипломате који је напустио владину политику. Упечатљива је и слика совјетских војника испод које пише „моја земља је окупирана“.¹⁶⁰

Првих месеци рата медијска офанзива против совјетске интервенције се настављала. У недељнику НИН има места и за потресне приче из Пакистана. Владан Радоман¹⁶¹ југословенски лекар из Француске пренео је за НИН своја искуства из

¹⁵³ Чувени хрватски новинар, који је упознао Југославију са Аланом Фордом.

¹⁵⁴ Ненад Брикси, „Свети рат“ против странаца, НИН, 20. јануар. 1980. стр. 41-43.

¹⁵⁵ Јурији Густинчић, Већина је неподмитљива, НИН, 20. јануар. 1980. стр. 44-45

¹⁵⁶ Чувени словеначки новинар и дугогодишњи дописник „Политике“ из Њујорка.

¹⁵⁷ Др. Ранко Петковић, Кад се боре слоновии страда трава, НИН, 17. фебруар. 1980. стр.40

¹⁵⁸ Чувени новинар који је почетком рата у Југославији добио надимак „новинар који је иницирао нови Нирнберг“ јер је као дописник „Борбе“ у Бриселу инсистирао на потреби стварања новог међународног суда за злочине у Југославији, што га је претворило у доајена хашког новинарства.

¹⁵⁹ Мирко Кларин, Побуна у Кабулу, НИН, 2. март . 1980. стр. 42-43

¹⁶⁰ Јурији Густинчић, Протест човека „од поверења“, НИН, 2.март. 1980. стр. 44

¹⁶¹ Српски лекар и књижевник и један од оснивача међународних организација Лекари без граница и Лекари света.

Пакистана где су учествовали у лечењу избеглица. Потресне приче о мучењу побуњеника од стране авганистанских власти са најситним детаљима и потресне слике њихових живота у избегличком кампу доминирали су у овим чланцима.¹⁶² У чланку „рат без заробљеника“ који су југословенске новине пренеле из западнонемачког листа „Ди Зеит“, немачки новинар преносио је „апсолутно истините“ приче исламистичких бораца о сукобима са руским падобранцима, који наводно лоше гађају, не знају да користе природне заклоне и споро трче. Са друге стране исти новинар је писао да „још ипак није дошло“ до употребе хемијског оружја и напалма о којима се писало у западним медијима. Са жалењем је признао да су Руси спровели успешну офанзиву у Кунару и са задовољством је констатовао да муџахедини не заробљавају Русе, од куда и назив чланка.¹⁶³

Тенденција негативне пропаганде против Совјета и интервенције наставља се из чланка у чланак првих месеци, након чега је интересовање за Авганистан почело да јењава, али не и потпуно ишчезава. Након више месеци, вести су преношене селективно, у смислу анализе крупних догађаја, наравно као и увек са нескривеном тенденцијом да се нагласи исправност југословенске политике. У чланку Бриксија “умрети за Кабул” истакнуто је како Совјети тек сад виде у шта су се уплели, те како њихове крупне формације нису ефикасне против малих побуњених одреда. Писао је да у Кабулу постоји потенцијал за устанак те да се око града због тога налази 40 000 совјетских војника који су окружили град. Као једино решење провлачи се кроз текст је повлачење совјетских снага.¹⁶⁴ Упоредо са преговорима у Венецији пропраћено је и повлачење дела совјетских трупа из Авганистана закључком “повлачење за повлачење” у чланку Риста Бајалског.¹⁶⁵ Исцрпни чланци о Авганистану како је време пролазило постали су ређи, а све чешћи наслови у дужим временским размацама су били “после годину дана” „после три

¹⁶² Владан Радоман, Рањеници умиру у планинама, НИН, 9. март. 1980. стр. 42-43

¹⁶³ Рат без заробљеника, НИН, 27. април. 1980. стр.59-60

¹⁶⁴ Ненад Брикси, Умрети за Кабул, НИН, 22.јун. 1980.стр.49-50.

¹⁶⁵ Риста Бајалски, Промишљени потез, НИН, 29. јун 1980. стр. 16

године“.¹⁶⁶ Још један у низу текстова под насловом “дуго путовање” пренет из „Њузвика“ пратио је француске лекаре који су лечили 1400 устаника. Слика са насловом “клетва против неверника” доминирао је текстом. Узгредно су се помињала зверства и злочини совјетске војске, са детаљним описима, као и херојство исламских муџахедина.¹⁶⁷

Уопште говорећи југословенски медији су следили државну политику доста агресивније у извештавању. Шаблонизирани прикази агресора и браниоца те приче које потврђују исправност позиције Југославије присутне су у свим медијским гласилима. Неки од истакнутих новинара су били присутни на седницама комисије за међународне односе те је јасно да су користили своје вештине да би пројективали званични став државе. Поред домаћих новинара коришћена су искуства иностраних новинара која су опет потврђивала исправност југословенског става по питању авганистанског рата.

Што се тиче публицистике, тема авганистанског рата није богато обрађивана нити јој је пружено велико интересовање. Ипак научно популарни рад на овом пољу није сасвим изостао. Крајем осамдесетих издата је књига у Загребу Милета Остојића „Велика игра“ која се бавила ратом у Авганистану. Наслов велика игра узет је из познате истоимене формулације везане са сукоб царске Русије и Велике Британије око Авганистана у 19. и почетком 20. века. Књига је писана 1987. са великим отклоном од дешавања у време почетка интервенције и након ње, када је рат био веома актуелан. С тога је и стил писања био доста објективни и без острашћености као карактеристике на почетку интервенције. Треба нагласити поново да се Југославија у ово време занимала много битним унутрашњим проблемима и тема Авганистана била јој је веома далека. Књига је представљала покушај да се да кратки информативни увид у авганистански рат на нешто више од 150 страница. Како је сам аутор писао, информације које се налазе у књизи не могу се узимати као проверене, већ је писање настало комбинацијом доступних информација и аналитичким способностима аутора. Ипак неки сегменти ранијег виђења сукоба остали су непромењени у оценама, попут не баш тако јавно као пре исказиване симпатије према побуњеницима који воде ослободилачки рат против империје, такође и

¹⁶⁶ Ненад Брикси, После годину дана, НИН, 28. децембар. 1980. стр. 50-51; Ненад Брикси, После три године, НИН, 26. април 1981. стр. 51-52

¹⁶⁷ Дуго путовање, НИН, 6. септембар, 1981. стр. 65

помињање природних ресурса као једног од могућих разлога совјетске интервенције. Ипак дистанца је омогућила доста непристрасни увид у сукоб.¹⁶⁸

Југословенско новинарство као и публицистика потпуно су одражавали став југословенске спољне политике до крајњих граница, и то далеко више од југословенске дипломатије. Југословенско новинарство се приближавало равни западног новинарства у случају совјетске интервенције рата који је након тога вођен.

Виђење сукоба у Авганистану у југословенској одбрамбено-безбедносној заједници.

С обзиром да је социјалистичка Југославија изникла из НОБ чије је основно деловање до претварња у Југословенску Армију било партизанског карактера, том типу ратовања полагана је велика пажња у војно теоријским радовима и практичним применама истих¹⁶⁹. Други разлог је тај што је Југославија била у полуокружењу од чланица ВУ којима свакако у конвенционалном рату дугорочно није могла да парира. Још од сукоба Информбироа тотални партизански рат имао је изузетно важну улогу у разматраним плановима, с обзиром да превелику надмоћ Совјетског Савеза у директној конфронтацији.

Наслови радова посвећених партизанском начину ратовања писаних од стране професора са факултета или официра војних академија су превеликог броја. Неке од њих би смо могли да наведемо да би сагледали перцепцију схватања авганистанског сукоба и његове оцене од стране истих. У току осамдесетих година као и пре придавана је велика важност партизанском рату и теоријским разрадама општенародне одбране. Иронично је да су производом ове партизанске грознице постале јединице територијалне одбране, из којих су израсли војне снаге новостворених република које су биле актери сепаратизма на почетку рата у Југославији. А сама југословенска армије ни 1991-1995. нити кад је дошао њен ред да се брани 1999. није остварила ништа од тих вртоглавих планова за партизанско ратовање у непријатељској позадини. Ипак теоретски радови ЈНА без обзира на све имају одређену вредност у оцени специфичног начина размишљања и припреми за рат.

¹⁶⁸ Mile Ostojić, *Velika igra Avganistan*, Zagreb, 1987.

¹⁶⁹ О пореклу културе партизанског рата код југословенских комуниста види: Тимофејев А., Живановић М., Уџбеник за Тита : *Коминтерна и припреме партизанског рата у Европи*, Београд, 2018

Основне поставке су биле на специјалном рату који подрива општенародну одбрану и уништава простор погодан за партизанска дејства. У том смислу је у потпуности развијана психологија о дугогодишњој припреми непријатеља простора одређене државе за непријатељско деловање са циљем преузимања исте. Такав начин размишљања оставио је прворазредни утицај на аутора скрипте о совјетској интервенцији у Авганистану.

Уосталом ове идеје су били и пре тога коришћене приликом израде тактичких приручника.¹⁷⁰ Инсистирање на општенародној одбрани као једном од најважних носилаца отпора страној агресији доминирало је у војној култури ЈНА.¹⁷¹ Затим присуствовало је и коришћење искуства НОР приликом израде нових правила која подражавају партизански рат као један од елемената општенародног рата.¹⁷² Свако дело које је се бавило учешћем Југославије у одбрамбеном рату предвиђало је партизански вид дејства.¹⁷³ Сва дела до распада Југославије прилазила су поменутој теми на исти начин, елемент партизанског рата никада није изостајао.¹⁷⁴ С тога и не чуди, што је приступ совјетској интервенцији у оцени војних дејстава како у војној науци тако и у штампи увек имао сегмент народноослободилачког приступа мање земље која се брани од агресора.

У току 1981. издата је са ознаком „строго тајно“ скрипта под називом „Војна интервенција СССР-а у Авганистану“.¹⁷⁵ Она је веома важна из аспекта сагледавања авганистанског сукоба из перспективе Југославије. Циљ скрипте је уопштавање искустава и извлачења поука из интервенције. Могли би смо је поделити на политички и војни део, од којих политички део одражава у потпуности гледишта југословенске политике у односу на интервенцију. За разлику од војног дела(део о извођењу интервенције) који је

¹⁷⁰ Група аутора, *Taktika organizacija i namena kopnene vojske JNA i teritorijalna odbrana. Učbenik za vojne akademije i fakultete opštenarodne odbrane*.1981

¹⁷¹ Ljubičić Nikola, *Opštenarodna odbrana strategija mira*, VIZ, 1976

¹⁷² Група аутора, *Iskustva iz NOR-a*, VIZ, 1965.

¹⁷³ Despenić, L. *Kako bi se Jugoslavije borila u ratu*, VIZ.1977.

¹⁷⁴ Dušan Vilić, Mr Milan Ateljević, *Specijalni rat, odbrana i zaštita.Glava II- Osnovni činioci opštenarodne odbrane i društvene samozaštite u borbi protiv specijalnog rata i oružane agresije*.

¹⁷⁵ Centar visokih vojnih škola JNA „Maršal Tito“, ŠNO, Katedra strategije, *Vojna intervencija SSSR-a u Avganistanu, Drugo dopunjeno izdanje*. Beograd, 1981.

релативно квалитетно одрађен из аспекта аналитике, политички део је био далек од објективности с обзиром на то да је био оптерећен дневноактуелним ставовима о авганистанској кризи. Тако на пример у поглављу у односима СССР и Авганистана, провлачи се историја НДПА, која је настала под утицајем Совјета као реметилачки фактор у Авганистану, почевши од рушења монархије преко рушења Дауда са трајним циљем стављања Авганистана под утицај СССР.¹⁷⁶ Уз овај приступ међутим, када би смо се вратили у двадесете и тридесете године у Краљевину Југославију(КСХС), идентичну аргументација против КПЈ, употребљавали су њени фашистички непријатељи. Сада у новонасталим историјским околностима једна социјалистичка земља, гледала је на деловање друге КП у земљи трећег света као на превратничку делатност против монархије или буржоаске власти. У скрипти доста недоследно се истицао и то да Дауд није одговарао совјетским интересима те су наводно преко субверзивних елемената Совјети настојали да га уклоне са власти.¹⁷⁷

Пристрасно гледиште скрипта има и по питању Амина, за кога се сматра да је почео да води самосталну ванблоковску политику због чега је ликвидиран од стране Совјета, те да су баш због вођења ванблоковске политике, односно удаљавања од СССР донели одлуку да га ликвидирају.¹⁷⁸ Овде се да приметити једна врло значајна ствар у погледима југословенске дипломатије и у опште југословенским службама које прате сличне догађаје. За тумачење чињеница битан је само југословенски тренутни интерес који и диктира једини исправни поглед на дату ствар, изван кога се сви друге околности занемарују. Тако да ако је Авганистан несврстан, његово приближавање источном блоку се сматра негативним, чак и ако би потенцијално то могло бити корисно за Авганистан у смислу прогреса. Слична ситуација се манифестовала и раније на примеру Камбоџе у којој је Пол Пот завео страховладу. Југословенске дипломате су се бавиле Камбоџом и вијетнамском интервенцијом, само из аспекта непрекидно понављане фразе о “не мешању” у унутрашње ствари друге суверене државе. Али као што смо видели на примеру

¹⁷⁶ Isto, str.9

¹⁷⁷ Isto, str. 10

¹⁷⁸ Isto, str. 12

рата Ирака и Ирана, Вијетнама, ни тај став није био принципијелан када су у питању били југословенски економски интереси.

Даље ова важна скрипта наставља у истом тону, сваки потез било економске или војне сарадње у предреволюционарном Авганистану, има за циљ крајње преузимање утицаја у Авганистану од стране Совјета. Ако се праве аеродроми 10 година пре интервенције, они могу да приме и велике транспортне авионе, што наводи на закључак читаоца да су 10 година у напред планирали сличне операције. Ако Авганистан шкољује офицере у СССР, то се ради, да би се преузела армија на дужи рок. Све те ствари у закључцима се наводе као потези који су слабили одбрамбену могућност Авганистана. Укратко говорећи, према аутору скрипте циљ совјетске интервенције је било војно присуство у Авганистану(његова окупација) а не свргавање Амина и стабилизацији ситуације.¹⁷⁹ Оваква тумачења а супротна логици, а и у потпуности побијена већ од деведесетих година, што можемо да тврдимо на основу мемоаристике и историографских радова.¹⁸⁰

Војни део скрипте обилује бројним подацима који су се показали као бар донекле тачни. Поред стратегијског и тактичког описа извођења интервенције који је квалитетан, укључујући и регистровање јединица које су учествовале у операцији, провејавала и јасно уочљива пропаганда. У току описа извођења дејстава истицало се као поуздано да совјетске снаге наводно употребљавају и недозвољена средства, укључујући бојне отрове и напалм бомбе, трују изворе и намерно уништавају цивилну популацију, што су негирала каснија америчка истраживања након 1991. Постоје мањкавости и у преувеличавању губитака где се истиче да је СССР изгубио 90 хеликоптера Ми-24 Д, што је апсурд (јер тај број летелица једноставно није био искоришћен).¹⁸¹ Наводи се и бизарна тврдња да

¹⁷⁹ Isto, str. 17-18.

¹⁸⁰ Економско салгадавање рата у Авганистану говори нам супротно, СССР је потрошио далеко више средстава(не рачунајући погинуле војнике), него што је добио експлатацијом гаса или нафте. Већина учесника рата се слаже да је догматско-безбедности поглед на рат у Авганистану прескупо плаћен стандардом совјетских грађана. Види више: Александр Антонович Ляховский , *Трагедия и доблесть Афгана*, Москва 1993; Борис Всеволодович Громов, *Ограниченный контингент*, Москва 1994.

¹⁸¹ Isto, str. 41;49.

Совјети потпуно уништавају место које помаже устанике, тиме алудирајући на одмазде које су вршили Немци на простору Југославије.¹⁸² Аутор скрипте уочио је слабе тачке Совјета везане за Авганистан, а оне се односиле на неизбежно у будућности повлачење трупа, међутим примећује да би то довело у питање саме циљеве интервенције.¹⁸³ И заиста, повлачење совјетских трупа из Авганиста било је једно од прокламованих циљева још на самомо почетку интервенције, али док су САД и остали непријатљи совјетске политике у региону појачавали притисак на Совјете и њихове савезнике, немогуће се било повући а остати не поражен, то јест сачувати резултате интервенције, то јест сам њен смисао.

Аутор је добро прогнозирао даљи развој совјетске интервенције, у смислу покушаја да се задржи стечено стање, док ће се отпор побуњеника повећавати, као и осуда држава широм света, што је одговарало истини.¹⁸⁴ Такође се истицало да ће Совјети ту остати трајније ради постизања ширих геополитичких циљева у региону.¹⁸⁵

Сагледавање безбедоносног аспекта било је наравно окренуто негативно према СССР-у и са симпатијама ка мањој држави која се брани од агресора, ма да је ситуација у Авганистану била доста сложенија. Аспекти герилског рата су гледани са симпатијама с обзиром да је Југославија имала снажну традицију НОБ, те да су концепти територијалне одбране и масовног свенародног рата били у оптицају, под претпоставком да се у конвенционалом рату не могу одупрети. Из војничке као и политичке позиције Југославије јасно је било због чега су војно-безбедоносна питања када је реч о совјетској интервенцији била разматрана на тај начин.

Утицај политичких ставова и погледа из перспективе тренутног интереса имао је прворазредан утицај на извођење политичких закључака у скрипти. Интересантно је да чак у потпуно поверливој скрипти намењеној уском кругу пробраних официра ни једном није била поменута могућа опасност од милитантног ислама са којом део читаоца ове скрипте је морао да се судари након неколико година после изласка скрипте. Такође није

¹⁸² Isto, str. 52.

¹⁸³ Isto, str. 71.

¹⁸⁴ Isto, str. 74.

¹⁸⁵ Isto, str. 75

се постављало питање проучавања контрдиверзантског деловања у новим техничким околностима (пешадијско ПВО, снажне пешадијске ракетни бадачи, експлозиви нових генерација, компактне радиовезе на даље релације) на основу искустава совјетске војске мада овај проблем услед продора усташке емиграције на Западу и тињања албанске иридене на Истоку већ је такође полако долазио на ред. Југословенски генерали победници су су спремали како то и увек бива за претходни рат.

Закључак

У току совјетске интервенције у Авганистану, као и у периоду непосредно пре ње, Југославија је покушавала да очува своју позицију лидера Несврстаних, као и свој ексклузивни статус у свету, лавирајући између две супер силе. Период Хладног рата је омогућио да Југославија доста дуго одржи своју спољнополитичку форму. Међутим турболентни догађаји на међународној сцени, захтевали су од Југославије да се ближе одреди према променама у свету: Вијетнамска интервенција у Камбоџи, совјетска у Авганистану, ирачко-ирански рат и друге. Југославија није могла да остане нема на ове догађаје. Прилагођавајући своју доктрину постојећим променама Југославија се у односу на две супер силе више приближавала западним позицијама, како изван Несврстаних, тако и у Несврстанима. Политика је доживела кулминацију конференцијом Несврстаних у Хавани. Позиције Југославије нису имале реалног и практичног утицаја на дешавања у свету, међутим њен престиж као лидера Несврстаних обезбеђивао јој је бројне политичке и економске користи. На крају Југославија је и сама била оптужена од бројних чланица да се њена позиција у покрету своди на економску корист.

Након совјетске интервенције ставови формулисани пред крај седамедесетих година добијају своју заоштрено форму, сврставајући Југославију пропагандно и политички све више на страну западних земаља. Осуђујући совјетску интервенцију Југославија је почела да трага за својим „идеолошким“ истомишљеницима. Пут који је водио југословенску дипломатију напред претворио се у прави лавиринт са пуно изненађења. Паралелено са совјетском интервенцијом одвијали су се потреси у оквиру Варшавског пакта, пре свега криза у Пољској, која је почела да доводи до све активнијег преиспитивања идеолошке форме Југославије и перцепције њене будућности у оквиру те форме. Југославија без обзира на аналитичко посматрање процеса, пропагандно није одустајала од своје прокламоване доктрине „не мешања“ и чувања статуса кво, која заиста осим прикупљања гласова политичке природе на светској сцени, није имала битни утицај на деловање две супер силе. У том лутању Југославија је налазила партнере у еврокомунистичким покретима, социјалдемократима, укратко свим „левим“ покретима, који су се у тренутку промена показали да су више политиканти него борци за одређену идеологију.

Авганистанско искуство је врло значајно као опит посматрања југословенске политичке позиције. СКЈ је еволуирао далеко од свог корена у ратној КПЈ, што је видљиво пре свега у спољној политици. Југославија је имала далеко боље односе са несврстаним Авганистаном, него Авганистаном који је био чвршће лево опредељен. Монархије и буржоаске власти у земљама трећег света за Југославију су биле прихватљивије него социјалистичке државе јер су оне били блиске совјетској политици. У посматрању југословенске дипломатије избија на површину њена непринципијелност и уски дневни економски интерес као тежишна тачка. Таква политика ће довести до оптужби да Југославија користи своју лидерску позицију ради стицања економске користи. На крају дошла је главе и самој комунистичкој идеологији у Југославији, и целовитости читаве земље.

У погледу праћења рата војним и медијским средствима, ова политика је одражавала формулисани став државе са различитим степеном агресивности. Степен активног праћења авганистанског рата свакако је везан за интересе Југославије и турбулентним процесима у Европи након чега је рат за Југославију изгубио на значају јер су се већ назирали далеко већи проблеми изнесени од аналитичких органа почетком осамдесетих година.

Списак литературе и објављених мемоара:

1. Despenić L. , *Kako bi se Jugoslavije borila u ratu*, VIZ.1977.
2. Ghaus A.S., Wolpert S., *Roots of confrontation in Sout Asia, Afganistan Pakistan India and the superpowers*, New York: Oxford University Press, 1982
3. Grau L.W., *The bear went over the mountain: Soviet combat tactic in Afganistan*, Washington, 1996
4. *Iskustva iz NOR-a*, VIZ, 1965.
5. *Iskustva iz NOR-a*, VIZ, 1965.
6. Jakovina T., *Treća strana Hladnog rata*, Zaprešić: 2011.
7. Lenjin V.I., *Dela*, Beograd, 1976.
8. Ljubičić N., *Opštenarodna odbrana strategija mira*, VIZ, 1976
9. *Nesvrstanost u suvremenom svijetu*, Zagreb, 1979.
10. Ostojić M., *Velika igra Avganistan*, Zagreb, 1987.
11. Rubinestein A.Z., *Soviet policy toward Turke, Iran and Afganistan, The dynamic of influence*; Publication, New York, 1982
12. Stojanović D., *Rađanje globalnog sveta 1880-2015 : vanevropski svet u savremenom dobu*, Beograd, 2015.
13. *Taktika orgazacija I namena kopnene vojske JNA I teritorijalna odbrana. Udžbenik za vojne akademije I fakultete opštenarodne odbrane*.1981
14. Vestad A., *Globalni Hladni rat*, Beograd, 2008
15. Vilić D., Ateljević M., *Specijalni rat, odbrana i zaštita. Glava II- Osnovni činioci opštenarodne odbrane i društvene samozaštite u borbi protiv specijalnog rata i oružane agresije*.
16. Vučetić R., *Monopol na istinu : partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*, Beograd, 2016
17. Громов Б.В., *Ограниченный контингент*, Москва 1994
18. Ляховский А.А., *Трагедия и доблесть Афгана*, Москва 1993.
19. Майоров А.М., *Правда об Афганской войне*, Москва, 1996
20. Тимофејев А., Живановић М., *Уџбеник за Тита : Коминтерна и припреме партизанског рата у Европи*, Београд, 2018

21. Тимофејев А., *Тито по други пут међу... Русима*, Годишњак за друштвену историју, година XIX, свеска 1, Београд, 2012, с.99-108.
22. *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти иб-овске пропаганде*, приред. Тимофејев А., Београд, 2018.
23. Широнин В., КГБ - ЦРУ. *Секретные пружины перестройки*, Москва, 1997.

Списак извора:

Архиви

Архив Југославије, фонд 837, Кабинет Председника Републике (даље КПП)

Архив Југославије, фонд 507, Централни Комитет Савеза Комуниста Југославије(даље СКЈ).

Центар за библиотекарство, војнонаучну документацију и информацију

Периодика

Политика, 1979-1989.

NIN, 1979-1989.

Војни гласник, 1979-1989.

Народна одбрана, 1979-1989.

Објављена грађа

Варенников В. И. *Неповторимое, В 7 томах*, Москва: Советский писатель, 2001.

Vojna intervencija SSSR-a u Avganistanu, Drugo dopunjeno izdanje. Beograd: Centar visokih vojnih škola JNA „Maršal Tito“, ŠNO, Katedra strategije, 1981